

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Vem hyllas i romerska laudationes riktade till kvinnor?

Kvinnor, politik och begravningstal i Rom

Göteborgs universitet

Institutionen för historiska studier

Antikens kultur- och samhällsliv

Magisteruppsats

HT 2017

Stina Wilke,

Handledare: Lena Larsson Lovén

Abstract

In this thesis I will discuss questions concerning the possibilities for women to reach power and influence. My investigation is based on Roman funeral speeches *laudationes* and addressed to five women, Popilia, Julia, Cornelia, Turia and Murdia, during the late republican period. The most important question is: Did this funeral speeches demonstrate a new way of looking at female importance in private and public life or were these speeches only a new possibility for men to use women in their struggle for political and personal influence? Subordinate questions are whether funeral speeches to women were new phenomena and what we know about the content of the speeches.

My investigation is based on Yvonne Hirdmans theory of the gendersystem.

I will argue that upperclasswomen in the late republic had greater abilities and were more visible in private and public life. This phenomena was realized by the men and their intentions, when making the eulogies, were primarily to gain political advantages for themselves.

The eulogy to Turia had another character. In the inscription her husband lauded and described her actions in the public "male" sphere but at the same time praised her female qualities, something very important to stress, as her female qualities legitimized her "male" behaviour in public.

Key-words: funeral eulogies, late republican period, upperclasswomen, power, influence, society, gendersystem, separation of public and private spheres, male and female qualities

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
<i>Ämnespresentation</i>	3
<i>Högre ståndskvinnors rättsliga ställning under senrepubliken</i>	3
<i>Problemformulering</i>	5
<i>Metod och teori</i>	5
<i>Tidigare forskning</i>	8
2. Romerska begravningsseder och begravningstal.....	11
<i>Bakgrund</i>	11
<i>Begreppet imagines</i>	13
<i>Pompa funebris, begravningsprocessionen</i>	14
<i>Laudatio funebris, begravningstalet</i>	16
3. En presentation av fyra kvinnor och fyra begravningstal.....	19
<i>Talet till Popilia</i>	19
<i>Talet till Julia</i>	21
<i>Talet till Cornelia</i>	23
<i>Talet till Turia</i>	24
<i>Talet till Murdia</i>	27
4. Analys av begravningstal till kvinnor.....	30
<i>Kvinnors möjlighet att påverka sina liv</i>	30
<i>Begravningstal till kvinnor</i>	32
<i>Vad innehöll tal riktade till kvinnor och varför hölls de?</i>	35
5. Diskussion och slutsatser.....	43
6. Sammanfattning.....	48
Bibliografi.....	49
<i>Antika källor</i>	49
<i>Modern litteratur</i>	49
<i>Bildförteckning</i>	51
Appendix 1.....	52
Appendix 2.....	56

1. Inledning

Ämnespresentation

De beskrivningar jag läst om romerska aristokratins begravningsseder har med sin pompa och ståt och sina spektakulära ritualer fascinerat mig. Begravningstalet, *laudatio*, var kulmen på detta skådespel. Begravningstalens betydelse underströks av att de hölls från *Rostra* på *Forum*. Talens syfte var att betona den dödes och framförallt den dödes familjs betydelse för den romerska historien. Under ceremonierna som pågick i samband med att talen hölls uppvisades vaxmasker, *imagines*, föreställande den döde och hans förfäder, ju fler *imagines* som presenterades desto förnämre var familjen. Talen som hölls och förevisandet av förfäderna i form av *imagines*, hjälpte till att förhärliga den aktuella familjens historia. Ytterligare ett syfte med talen var, att med hjälp av dem, sammanfatta och underlätta överförandet av aristokratiska värderingar och värden.¹

Vi vet att kvinnor under senrepubliken kunde bli ihågkomna och hyllade med ett begravningstal i både privata men också mer officiella sammanhang. Kan detta säga något om elitkvinnors situation och synen på dem eller tjänade talen till kvinnor under denna tid och i denna kontext ett annat syfte?

I denna uppsats kommer jag ha som utgångspunkt att presentera några begravningstal till kvinnor som är omtalade både i antikt källmaterial och i nutida litteratur. De kvinnor jag beskriver är Popilia, mor till Lutatius Catulus, Julia, Caesars faster och Cornelia, Caesars första hustru, den så kallade Turia, en romersk elitkvinna med okänd identitet samt Murdia, en kvinna vars namn vi känner men som för övrigt är anonym. Samhället under senrepubliken var präglad av djupa sociala kriser och motsättningar mellan de olika ledande familjerna inom nobiliteten. Senatens makt var under senrepubliken inte längre självklar och det fanns också möjlighet att nå makt på andra sätt än tidigare. Denna situation ledde slutligen till ett totalt sammanbrott för det republikanska statsskicket.

Högreståndskvinnors rättsliga ställning under senrepubliken

Den romerska kvinnans ställning och oberoende under senrepubliken var, när det gällde civil-lagstiftningen, till viss del gynnsam. Juridiskt sett hade familjens överhuvud, *pater familias*, makten över familjen, men i praktiken var det inte riktigt så. De vuxna barnen och

¹ Flower 1996, 90.

därmed även dottrarna var i hög grad oavhängiga hans makt och fortsatte, trots giftermål att vara medlemmar av sin ursprungliga familj. Detta gällde om dotterns giftermål var instiftat utan *manus*, om hon däremot giftes bort med *manus* kom hon istället att tillhöra makens familj.² Äktenskap utan *manus* blev alltmer vanliga under senrepubliken och orsakerna var flera, bland annat kunde kvinnan genom att gifta sig utan *manus* förhindra att familjeförmögenheten splittrades. Äktenskap utan *manus* gav kvinnan mer frihet. Ett äktenskap utan *manus* innebar också att det var lättare att arrangera en skilsmässa och detta kan vara en av förklaringarna till att skilsmässorna i Rom ökade i antal under sista århundradet f.v.t. Kvinnan kunde återvända till sin familj och det var därför inte lika lätt för mannen att kontrollera henne.³ När fadern dog eller, vilket han också kunde göra, befriade henne från förmyndarskap, blev hon *sui iuris*, och hade själv bestämmanderätt över sina tillgångar vilka, enligt lag, var fullständigt separerade från hennes mans.⁴ Om inte fadern gav dottern denna möjlighet till fri bestämmanderätt över sina egna tillgångar innebar inte de ”fria” äktenskapen, som äktenskapen utan *manus* kallades, att kvinnan blev fri från förmyndare, hon stod fortfarande under sin *pater familias* beskydd. Fanns ingen *pater familias* tilldelades kvinnan en förmyndare (*tutor*) som skulle hjälpa henne när det gällde ekonomiska frågor.⁵ Kvinnan kunde alltså inte göra ekonomiska transaktioner utan förmyndarens inblandning men i slutet av republiken sägs att förmyndarskap över kvinnor var mer ett manligt än ett kvinnligt problem eftersom det inte hindrade kvinnan att bestämma över och sköta sin ekonomi. Man har exempelvis ofta hänvisat till Ciceros hustru Terentia om vars affärsverksamhet vi vet en hel del utan att vi, för den sakens skull, vet namnet på hennes förmyndare.⁶ Det var vanligt att bruden, när äktenskapet ingicks, medförde en hemgift, bestående av pengar, föremål eller mark. Hemgiften var vanligtvis tänkt att vara en säkerhet för flickan/kvinnan och ett förskott på hennes arv.⁷ Skilsmässa var inte en juridisk angelägenhet och initiativ till den kunde tas av endera en eller båda parterna. Var äktenskapet utan *manus* tillämpades egendomsskillnad.⁸

Lex Voconia från år 169 f.v.t. klargör att man så tidigt som vid den tidpunkten kunde skriva testamente också till förmån för en dotter. Att lagen skrevs visar att det redan på tvåhundralet f.v.t. fanns stora förmögenheter i kvinnlig ägo. En orsak till att lagen skrevs kan vara att man,

² Gardner 1986, 11-14, 18-19; Pomeroy 1994, 152-155. Den som vill veta mer om romerska äktenskapslagar kan läsa om ämnet i Gardner eller Pomeroy.

³ Pomeroy 1994, 155.

⁴ Saller 1994, 207.

⁵ Gardner 1986, 14-22.

⁶ Pomeroy 1994, 151.

⁷ Fant&Lefkowitz 1982, 114.

⁸ Pomeroy 1994, 158.

eftersom döttrarna fick ärva, genom att tillämpa denna lag ville förhindra att de mest förmögna romarna, i spekulativt syfte, utsåg kvinnliga arvingar och att kvinnliga familjemedlemmar därmed ärvde mer än manliga.⁹

Problemformulering

Ämnet för denna uppsats är de romerska begravningstalen men huvudpunkten i uppsatsen ligger inte i en fördjupning av funktionen av *laudationes* i sig, utan i att penetrera frågan om och på vilket sätt den helt manliga traditionen bröts, om det nu var så att den någonsin varit helt manlig.

Visade begravningstal hållna till kvinnor på ett nytt sätt att se på kvinnans betydelse i det privata och offentliga livet eller var talen bara en möjlighet för mannen att utnyttja kvinnan i sin egen kamp för politisk makt och inflytande?

En underordnad fråga i detta sammanhang är att undersöka om begravningstalen till kvinnor var en ny företeelse under senrepubliken eller om de hållits tidigare?

Ännu en fråga är vad vi vet om det som sades i talen riktade till kvinnor, vad betonade man och hur beskrev man kvinnorna och det rådande kvinnoidealet?

Utifrån begravningstalen till de fem kvinnor jag tidigare nämnt kommer jag diskutera frågan om elitkvinnors möjlighet att nå makt och inflytande, såväl privat som offentligt i det senrepublikanska samhället.

Dessa frågor relateras till kunskap om hur högreståndskvinnans ställning under senrepubliken såg ut, gällande lagar angående kvinnors rättigheter samt hur kvinnors möjligheter att påverka sin livssituation såg ut.

Metod och teori

Jag har utgått från textbaserade källor i detta arbete. När det gäller litteratur angående Turia och Murdia är grunden till kunskapen om dem epigrafiskt material som finns i översättningar till många språk och versioner. Den engelska version jag använt angående Turia är Erik Wistrands översättning från 1976. Inskriptionen angående Murdia har jag läst i en engelsk översättning av Hugh Lindsay.

Källmaterial angående talet till Popilia är Ciceros (106 – 43 f.v.t.) avhandling *De oratore*. Det är i *De oratore* som uppgifterna angående talet till Popilia finns och det är på dessa uppgifter

⁹ Gardner 1986, 170-177.

som all information angående talet till henne vilar. Enskilda brev från Ciceros omfattande brevsamling används vid några tillfällen som källmaterial med avsikt att få ögonblicksbeskrivningar av politiskt, officiellt och personligt liv i Rom. *De oratore*, eller *Om talaren* som verket kallas i den svenska översättning som används i detta arbete beskrivs som Ciceros centrala skrift om retoriken.¹⁰ Ciceros brevsamling täcker åren 68 – 43 f.v.t. Vid läsningen av breven är det viktigt att väga in att de flesta breven är skrivna av en av huvudpersonerna i de beskrivna händelserna, Cicero själv, och att allt naturligt nog är skildrat med hans ögon och därmed också till hans fördel.

Ytterligare antika källor är Plutarchos (ca 46 – 120 e.v.t.)¹¹ och Suetonius (ca 69 – efter 122 e.v.t.)¹². Både Plutarchos och Suetonius skriver om talen Caesar höll till Julia och Cornelia. Det är Suetonius som citerar ett utdrag från talet Caesar höll till Julia där han beskrev hennes kungliga och gudomliga anor. Denna återgivning, bestående av några meningar, är det bevis vi har på vad som sagts i detta tal men Suetonius lämnar inte så mycket övrig information angående tillfället då talet hölls. Plutarchos, däremot, har gjort en beskrivning av samma avsnitt av talet i mer övergripande termer och ger dessutom läsaren en mer tydlig överblick och reflektion över hela situationen på *Forum* när talen hölls, så som han tänkte sig den. Jag har ställt dessa båda källor mot varandra och kunnat konstatera att innehållet i talet, citatet och återgivningen angående talets innehåll, stämmer väl överens. Jag har också, framförallt när det gäller Plutarchos, gått igenom vad han berättar om kontexten till talet och jämfört detta med vad modern litteratur kommit fram till.

De texter av Plutarchos och Suetonius som är aktuella i detta arbete skrevs drygt 100 år efter att händelserna de skildrade ägde rum. Mycket kan ha förändrats och förvanskats på vägen men å andra sidan borde författarna kunna vara mer objektiva i sin analys av händelserna eftersom de varken hade personliga band eller direkt politiska intressen i det som beskrivs, att ta hänsyn till. Plutarchos och Suetonius hade sannolikt också tillgång till samtida källor som inte har överlevt till vår tid.

¹⁰ Bergh 2008, 20. *De oratore* är uppdelad i tre böcker och bedöms som ett centralt arbete i europeisk retorikhistoria.

¹¹ Plutarchos har skrivit ett antal parallella levnadsbeskrivningar där han ställer en grekisk och en romersk karaktär mot varandra. Med dessa beskrivningar avsåg han att beskriva och jämföra karaktärerna på de personer han porträtterade. Se förord skrivet av Göran Hägg i Plutarchos, 5 biografier, 9-19.

¹² Suetonius var även han biografiförfattare. Som levnadstecknare satte han personen i centrum och redogjorde för det yttre skeendet och de historiska händelserna, bara om han ansåg att det hjälpte till att bättre förstå personen han skildrade. Se förord Suetonius, Kejsarbiografier, skrivet av Ingemar Lagerström, 12-17.

Genom hela uppsatsen, men speciellt i avsnitten som behandlar kvinnornas livsvillkor och möjligheter att påverka sin tillvaro har genusperspektivet funnits med i läsningen och tolkningen av referenslitteraturen. Det har varit viktigt att identifiera hur genusrollen och genusidentiteten behandlats och jag har under läsningen varit uppmärksam på hur det beskrivs att en flicka/kvinna i den högre samhällsklassen dels förväntades uppföra sig och dels flickans/kvinnans syn på sig själv som könsvarelse.

Detta arbete bygger på Yvonne Hirdmans teori om genussystemet.¹³ Med begreppet genussystem avser hon en ordningsstruktur av kön som är en förutsättning för andra sociala ordningar. Begreppet används när man pratar om ”kvinnligt” och ”manligt” i sociala och kulturella sammanhang istället för den biologiska skillnaden mellan könen. Genussystemet har två existerande logiker, det ena är isärhållandet mellan könen, det vill säga manligt och kvinnligt skall inte blandas, den andra är hierarkin, det vill säga att det är mannen som är normen för det normala och allmängiltiga.¹⁴ Genom isärhållningen av könen legitimeras den manliga normen samtidigt som den kvinnliga underordningen består. Varken man eller kvinna föds till sitt genus, enligt Hirdman, båda skapas och hon menar att föreställningen om vad som är ”man” och ”kvinna”, är den ursprungligaste ”livsvärldesskapelsen”.¹⁵

Ordet ”livsvärlden” är hämtat från Jürgen Habermas¹⁶ som med detta ord menar det djupgående sociala och kulturella gemensamhetsgods som finns i varje integrerat socialt system och som gör att det är möjligt att ha gemensamma erfarenheter, hävda normativa ståndpunkter och göra andra delaktiga i subjektiva upplevelser.¹⁷ Detta gemensamhetsgods tänker sig Habermas att mänskligheten tillägnar sig på tre olika nivåer, i tre olika reproduktionsprocesser: kulturell överlagring, social integration och socialisering. När Hirdman översätter detta med genussystemets förståelseramar innebär den kulturella överlagringen en form av tankefigurer, till exempel de aristoteliska tankefigurerna. Den sociala integrationen kan till exempel vara institutioner, artefakter, arbetsdelningen mellan könen med mera. Socialiseringen är lika med direkt inläring ”det ska böjas i tid det som krokigt ska bli”, ”inte ska du gråta som är pojke” och så vidare.¹⁸

¹³ Hirdman 1988. Hirdman skrev om detta i den statliga *Maktutredningen* från 1988. Utredningen innehåller 23 inlägg och Hirdmans avsnitt belyste genusfrågan. Begreppet genus, som 1988 inte var helt inarbetat, beskrivs av Hirdman, som ”det kulturellt gjorda könet”.

¹⁴ Hirdman 1988, 7-8.

¹⁵ Hirdman 1988, 13.

¹⁶ Habermas 1984, 13, 335-337.

¹⁷ Hirdman 1988, 13-14.

¹⁸ Hirdman 1988, 13.

Hirdman pekar också på att det existerar en köns mänskliga likhet. Det vill säga förutsättningen för upplevelse och uppfattning är likadana hos män och kvinnor. Detta har vissa kvinnor och män insett. Denna gemensamhet hos könen spelar bara en systemförstörande roll när den kan få material för sin förmåga. Detta händer när kvinnor får möjlighet eller tvingas att göra det män gör och vice versa. Ju svagare och mindre effektivt isärhållandet fungerar desto mer illegitim blir den manliga normen.¹⁹ När är det möjligt att ett sådant isärhållande mellan könen kan upphöra att äga rum? Enligt Hirdman kan man tänka sig att detta sker under extrema historiska perioder, exempelvis tider av ekonomisk knapphet och kris, långvariga krig men också i tider av stort, snabbt överkommet överflöd.²⁰

Tidigare forskning

Det är nu över 40 år sedan Sarah Pomeroy's bok *Goddesses, whores, wives and slaves: Women in classical antiquity* utkom för första gången 1975 men den är fortfarande aktuell. Pomeroy berättar i bokens introduktion att boken skrevs som ett svar på frågan hon ställde sig själv angående var kvinnorna befann sig medan männen var sysselsatta med krig och politik. Pomeroy's bok betraktas ha inneburit ett paradigmskifte gällande antik kvinnohistorisk forskning men redan 1962 utkom boken *Roman women, their history and habits* av Balsdon, en bok, som enligt Dixon var både klok, kunnig och läsvärd. Antikforskning med kvinnor som målgrupp hade publicerats innan 70-talets mitt, men den var då ett isolerat fenomen, utan kontakter med andra forskare inom samma ämnesområde. Den saknade också utvecklade teoretiska perspektiv och jämförelsepunkter.²¹

De antika källor vi har att tillgå idag är i väsentliga drag de samma som de var för tidigare generationers forskare men tolkningen av dem idag görs i de flesta fall med en större medvetenhet om kvinnors livsbetingelser och förhärskande manliga attityder under antiken.²² Den romerska kvinnans livssituation och levnadsvillkor under senrepubliken kan beskrivas på olika sätt och jag har använt ett antal böcker som betonar olika områden inom den kvinnliga intressesfären. Mycket har skrivits om ämnet som handlar om kvinnans situation med betoning på lagstiftning och familjepolitik och denna intresseinriktning kan sägas ha dominerat bokutgivningen inom ämnet kvinnohistoria på 1980- och 1990-talet. En klassiker inom denna genre är *Women in roman law and society* (1986) av J. F. Gardner. Boken är baserad på

¹⁹ Hirdman 1988, 29-30.

²⁰ Hirdman 1988, 31.

²¹ Dixon 2001, 4.

²² Dixon 2001, 3.

detaljerade studier av litterära källor och epigrafiskt material när det gäller kvinnans rättigheter enligt romersk lag. Boken *Matrona docta* av E. Hemelrijk (1999) handlar om överklassflickors och kvinnors möjligheter till uppfostran och utbildning under republik- och kejsartid och hur samhället såg på detta. Forskningen angående kvinnor och deras inblandning i det politiska livet har haft olika utgångspunkter ifråga om hur man ska använda källmaterial och teoretiska perspektiv. Antingen har man blundat för anklagelserna som finns i källorna gällande okvinnligt beteende och i stället framhävt de aktuella kvinnornas politiska betydelse eller så har man bortsett helt från den ogynnsamma beskrivning källmaterialet gett. Halletts bok *Fathers and daughters in Roman society* (1984) kan sägas representera detta synsätt i det hon skriver om kvinnornas roll i familjer med politisk makt, hur de bistår sina fäder och bröder. *Women and politics in ancient Rome* (1992) av Richard Bauman är ett annat exempel. Boken beskriver romerska kvinnors möjligheter att göra sig bemärkta inom politiken, från tidig republik till tidig kejsartid.

Enligt Dixon *Reading Roman women* (2001) var det dock, vid denna tidpunkt endast ett fåtal studier gjorda som använde tvärvetenskapliga modeller i sin forskning angående genus och makt/inflytande. Richlin och Hillard nämns i detta sammanhang. *Arguments with silence, writing the history of roman women* (2014) är en essäsamling skriven av Amy Richlin. Den innehåller essäer om romerska kvinnors historia som alla publicerats tidigare, mellan 1981 och 2001. De är nu delvis omarbetade och uppdaterade. En nyskriven introduktion inleder boken. Här skriver Richlin om svårigheterna att hitta kvinnorna som bara hördes genom männens ord. Från majoriteten av antikens kvinnor finns bara tystnad, därav titeln på boken. Hillard ger mycket information och intressanta analyser angående Popilia i artikeln "Popilia and laudationes for women". Artikeln publicerades 2001 i *Antichthon*.

Ny forskning angående Turia finns i boken *Turia, a Roman woman's civil war* (2014) av J. Osgood. Boken är en tidsskildring över en kvinnas liv i senrepublikens Rom. Turias liv berättas genom det begravningsstal hennes man tillägnade henne och som till delar finns bevarat. Boken sätter händelserna i Turias liv i ett större sammanhang och andra framstående kvinnors liv diskuteras och jämförs med det liv och de levnadsvillkor vi antar att Turia levde under. E. Wistrand gör i boken *The so-called Laudatio Turiae* (1976) en noggrann genomgång av de fakta som fanns att tillgå 1975 angående den berömda inskriptionen. Vidare finns inskriften/texten återgiven på latin och i engelsk översättning. Den återgivna texten följs av ett kommentaravsnitt. Talet till Turia har fascinerat och intresserat många forskare och det finns ett antal artiklar skrivna angående hennes livsöde. Här väljer jag att nämna E. Hemelrijks artikel *Masculinity and feminity in the "Laudatio Turiae"* (LT). Enligt Hemelrijk var avsikten med

artikeln att studera manliga och kvinnliga attribut i *LT* och att titta på relationen normer och dagligt liv under den aktuella tidsepoken.

Ett viktigt verk när det gäller översiktlig litteratur angående romerska begravningsseder och begravningstal är *Ancestral masks and aristocratic power in roman culture* (1996) av H. I. Flower. Boken innehåller ”allt” vad gäller romerska begravningsseder med en särskild inriktning på de romerska begravningsmaskerna, *imagines*, och deras betydelse i det romerska samhället. Boken *Roman death, the dying and the dead in Ancient Rome* (2009) av V. M. Hope berättar på ett detaljerat sätt om hur döden påverkade det romerska livet. Döden var ständigt närvarande och boken ger information om hur seder och trosföreställningar angående döden växte fram och hur de i sin tur påverkade det romerska folkets sorgeyttringar.

Det finns mycket litteratur som fångar det politiska maktspelet under senrepubliken fram till brytningstiden tidig kejsartid, såväl antikt källmaterial som modern litteratur. Boken *Roman republic* (2010) av H. I. Flower ger en uttömmande bild av det politiska maktspelet under den romerska republiken. Senrepublikansk tid är i fokus i denna uppsats och därför är bokens analys av denna tidsperiod särskilt aktuell. Flower visar i denna bok på ett nytt sätt att tänka om republiken. Hon föreslår en ny tolkning angående republikansk kronologi och utmanar den traditionella bilden av en enda monolitisk republik och hävdade istället att det fanns flera olika republiker var och en med sina fördelar och svagheter. Enligt Flower innehöll den republikanska tidseran mer förändringar och mindre kontinuitet än man tidigare antagit.²³

Caesar höll två av begravningstalen som undersöks i denna uppsats. Mycket är skrivet angående Caesars liv. Två relativt nya biografier om honom är Goldsworthys bok *Caesar, en biografi* utkom 2006 men översattes till svenska 2009 och Örstedts *Gaius Julius Caesar, politik och moral i det romerska imperiet*. Böckerna beskriver Caesars liv som härförare och politiker men har också ambitionen att skildra den privata människan och de personliga, praktiska och moraliska problem Caesar ställdes inför. Dessa böcker beskriver mycket intressant den aktuella politiska situationen och hur Caesar skulle kunna ha tänkt i fråga om de två begravningstal, till ära för sin faster Julia och till sin första hustru Cornelia, han höll år 69 f.v.t.

²³ Flower 2010, 23.

2. Romerska begravningsseder och begravningstal

Bakgrund

När man talar om romerska begravningsseder, olika sätt att uttrycka sorg på eller tankar på vad som väntar efter döden dyker ständigt begreppet traditioner upp. Ett flertal av de romerska traditionerna angående socialt och religiöst liv kom ursprungligen från Etrurien, detta gäller speciellt för begravningssederna. Samtidigt förändrades och omformades dessa seder över tid, för att passa in i det romerska samhällets utveckling.²⁴

För romarna var det viktigt att göra på samma sätt som förfäderna hade gjort och att upprätthålla romersk identitet och romersk sed, *mos maiorum*, såsom den var förborgad i de romerska begravningssederna. Samtidigt var romarna öppna för förändringar och i realiteten visade sig sederna ha modifierats över tid. Det viktigaste för romarna var dock att begravningssceremonierna fortfarande upplevdes som romerska.²⁵ Det finns skriftliga källor när det gäller vissa delar av de romerska begravningssceremonierna. Polybios har skrivit om dem i sitt verk *The histories*.²⁶ I bok VI finns en detaljerad skildring över hur en romersk högreståndsbegravning gick till på 200-talet f.v.t.²⁷ Inga antika litterära källor ger dock en heltäckande bild över hur en begravning gick till men den litteratur vi trots allt har att tillgå angående detta ämne tar upp vissa ceremonier och ger en detaljerad beskrivning av dem.²⁸ Dessutom har vi ett rikt bildmaterial, som i kombination med de existerande texterna, kan ge oss en mer fullständig information över hur en begravning gick till.²⁹

De begravningsseder och begravningstal som beskrivs i denna uppsats hörde hemma i samhällseliten och dessa begravningar var utan tvivel både iögonfallande och kostsamma. För denna kategori går det att se en ökning av praktiken och ståten när det gäller begravningssederna under medel- och senrepubliken.³⁰ För majoriteten av befolkningen var det dock en helt annan typ av begravning som gällde.³¹ Det viktigaste för den enskilda människan, enligt Hope, var att den döde i dödsögonblicket omgavs av familj och vänner och att de anhöriga skötte om och

²⁴ Toynbee 1971, 11.

²⁵ Hope 2009, 14.

²⁶ Polybios (ca 203-120 f.v.t.) var en grekisk-romersk militär, historiker och författare. Hans verk, i den engelska översättningens namn, *The histories*, bestod av ett 40-tal böcker. Böckerna skildrar Roms historia och utveckling mot att bli en världsmakt.

²⁷ Walbank 1957, 737-740.

²⁸ Hope 2007, 85-127 ger en översiktlig information över det litterära materialet; Osgood 2014, 101.

²⁹ Osgood 2014, 101.

³⁰ Flower 1996, 122.

³¹ Hope 2009, 67.

förberedde den döde såsom seden krävde. Den döda kroppen skulle tvättas och iordningställas, sorgeritualer skulle utföras och likbåren skulle bäras till begravningsplatsen eller kremeringen. Det är troligt att majoriteten av befolkningen, de mindre bemedlade familjerna, gjorde så mycket av detta de kunde själva utan att anlita någon av de begravningsklubbar *collegia* som fanns att tillgå.³² En påkostad likbår, en vacker svepning, dyrbara parfymer, högljudda musiker, inhyrda gråterskor och begravningsentreprenörer kännetecknade den högre samhällsklassens begravingar och var ett sätt för dem att visa sin och släktens makt.³³

Marmorrelief föreställande en begravningsprocession från Amiternum. Museo Nazionale, L'Aquila.

Offentliga aristokratiska begravingar var ursprungligen förbehållna före detta ämbetsmän men under republiken blev denna typ av begravingar vanligt förekommande vad gäller alla familjemedlemmar, med undantag för barn och spädbarn. Elitbegravingarnas offentliga natur betonades också av att de hölls under dagtid till skillnad från begravingar av fattiga och barn som ägde rum nattetid.³⁴ En anledning till seden som innebar att barn begravdes nattetid kan vara att nattliga begravingar gjorde det lättare för föräldrarna att undvika uppmärksamhet och därmed offentligt exponera att familjen lidit en förlust, och på så sätt blivit svagare. Seden att begrava barn i enskildhet och utan ceremonier visade också på att barn upp till en viss ålder inte räknades och var vanlig i kulturer där man inte betraktade barnen som fullvärdiga samhällsmedborgare.³⁵ Kontrasten mellan en barnbegraving och en begraving av en vuxen familjemedlem, särskilt begravingarna av de som innehåft ett högt ämbete under sin livstid

³² Hope 2009, 67-68. Att det existerade begravningsklubbar, *Collegia*, där medlemmarna av klubben regelbundet betalade in bidrag, väcker tanken att även för de mindre bemedlade i samhället var begravingar en utgiftspost och att de efter förmåga lade ut pengar för att hedra sina döda anförvanter.

³³ Flower 1996, 1.

³⁴ Flower 1996, 97.

³⁵ Flower 1996, 97.

blev mycket stor, eftersom man i de högre samhällsklasserna i stort sett alltid eftersträvade att göra begravningssceremonin så uppseendeväckande som möjligt.

Begreppet imagines

I boken *Roman death, the dying and the death in ancient Rome* finns en ordlista som förklarar några begravningstermer. *Imagines* förklaras som "Funeral masks displayed in aristocratic family homes and worn by actors or mimes at the funerals of family members."³⁶ Denna dödsmask som var gjord av vax tillverkades medan personen den föreställde levde. För att få tillverka en dödsmask måste personen i fråga tillhöra nobiliteten och ha gjort en politisk ämbetsmannakarriär. Han skulle minst ha varit *edil*.³⁷ En mans dödsmask verkar ha visats upp offentligt för första gången på hans egen begravning.³⁸ De aristokratiska begravningsprocessionerna där *imagines* ingick som en fascinerande programpunkt, hade som mål *Forum*. Efter ceremonin på *Forum*, där bland annat begravningstalet hölls, lades masken tillbaka i det skrin den förvarades och fördes åter till familjens hem där även tidigare döda familjemedlemmars *imagines* fanns. På detta sätt byggdes det i hemmet upp ett "bildgalleri" av avbildningar i form av masker föreställande förfäder.³⁹

Exakt hur maskerna såg ut är okänt eftersom det inte finns någon vaxmask bevarad. Polybios har skildrat en romersk högreståndsbegravning och beskrivit *imagines* utseende och roll i denna.

Whenever any illustrious man dies, he is carried at his funeral into the forum to the so-called rostra, sometimes conspicuous in an upright posture and more rarely reclined. Here with all the people standing round, a grown-up son, if he has left one who happens to be present, or if not some other relative mounts the rostra and discourses on the virtues and successful achievements of the dead during his lifetime. As a consequence the multitude and not only those who had a part in these achievements, but those also who had none, when the facts are recalled to their minds and brought before their eyes, are moved to such sympathy that the loss seems to be not confined to the mourners, but a public one affecting the whole people. Next after the interment and the performance of the usual ceremonies, they place the image of the departed in the most conspicuous position in the house, enclosed in a wooden shrine. This image is a mask reproducing him with

³⁶ Hope 2009, 192.

³⁷ Flower 1996, 59.

³⁸ Flower 1996, 127.

³⁹ Toynbee 1971, 47; Walbank 1957, 738.

remarkable fidelity both in its modeling and complexion of the deceased. On the occasion of public sacrifices they display these images, and decorate them with much care, and when any distinguished member of the family dies they take them to the funeral, putting them on men who seem to them to bear the closest resemblance to the original in stature and carriage. These representatives wear togas, with a purple border if the deceased was a consul or praetor, whole purple if he was a censor, and embroidered with gold if he had celebrated a triumph or achieved anything similar. They all ride in chariots preceded by the fasces, axes, and other insignia by which the different magistrates are wont to be accompanied according to the respective dignity of the honors held by each during his life, and when they arrive at the rostra they all seat themselves in a row on ivory chairs. There could not easily be a more ennobling spectacle for a young man who aspires to fame and virtue. For who would not be inspired by the sight of the images of men renewed for their excellence, all together and if alive and breathing? What spectacle could be more glorious than this?⁴⁰

Polybios beskrivning bekräftades ca 200 år senare av Plinius den äldre. Han sade sig se vaxansikten paraderande vid begravningar som varande den mest typiska form av porträttkonst som praktiserats av förfäderna.⁴¹

Dessa *imagines* roll vid begravningen var att påminna om och förhärlika den aktuella familjens storhet och makt. Familjen tog här tillfället i akt att visa upp sina förfäders gärningar och samtidigt poängtera sin betydelse för det framtida Rom.⁴²

Pompa funebris, begravningsprocessionen

Den romerska begravningsprocessionen hade tydliga östliga influenser. Dessa influenser kom till Rom i samband med att romarna började sin erövring av de östra provinserna.⁴³ Det var också det hellenistiska härskarbeteendet som inspirerade romerska stormän till att göra sina parad- och triumftåg alltmer storslagna och spektakulära. Syftet med detta var naturligtvis att visa upp sin egen och stadens stora makt och förmåga till att anordna exceptionella arrangemang samtidigt som de aristokratiska familjernas betydelse och höga rang betonades.⁴⁴ Restriktioner angående alltför överdådiga begravningar fanns, enligt Cicero, inskrivna redan i de tolv

⁴⁰ Polyb. 6.53.

⁴¹ Flower 1996, 38.

⁴² Flower 1996, 127.

⁴³ Flower 1996, 108.

⁴⁴ Flower 1996, 109.

tavlornas lag. En lag som, ansåg Cicero, var inspirerad av Solons lagar.⁴⁵ I Athen förhindrade man, med början i arkaisk tid, effektivt sina aristokratiska familjer från att anordna begravningar liknande Roms, antagligen delvis på grund av den påverkans-effekt och möjlighet att störa den allmänna ordningen som man ansåg att denna typ av begravningar kunde ha inom stadsstaten.⁴⁶

Ciceros information angående de tolv tavlornas lag kan hjälpa oss att förstå begravningssederna under den tidiga republiken. Förbudet att kremera och begrava kroppar inom stadens område *pomerium* uppkom delvis på grund av brandfaran men också för att förhindra den tidigare aristokratiska vanan att placera familjegravar inom stadens område. Denna tidigare vana hade ökat elitfamiljers makt och det betraktades fortfarande i slutet av senrepubliken som en maktfaktor att inneha en sådan gravplats.⁴⁷

Den romerska överflödsförordningen var, enligt ovan, inspirerad av Solons lagstiftning men som alltid när romarna påverkats av andra kulturer så var möjligheten att göra en omtolkning av det nya nödvändig för att accepteras av romarna. Ett faktum är, att trots att dessa lagar existerade, blev romerska elitbegravningar alltmer påkostade, särskilt under senrepubliken då de sociala och politiska spänningarna ökade.⁴⁸ Det gjordes också, enligt dessa lagar, försök att kontrollera och förhindra högljudda sorgedyttringar, särskilt kvinnors. Anledningen till detta var att man genom restriktioner som exempelvis reglerade begravningsparadernas omfattning, ville förhindra det tumult och upplopp som kunde uppstå vid politiska begravningar. Lagen förbjöd också att man senarelade begravningar.⁴⁹ Orsaken till detta var antagligen att man ville försöka undvika att politiska upplopp utbröt. En försening gav ju möjlighet (författarens anmärkning) till att mobilisera krafter i samhället som inte tvekade att tillgripa våld.

Oavsett samhällsklass skulle den dödes kropp transporteras från hemmet till begravningsplatsen och eftersom de flesta begravningsplatserna var placerade utanför stadsmurarna så blev det en lång transport. Placeringen hade både religiös och praktisk bakgrund, dels ansågs närvaron av döda förorena omgivningen och dels innebar kremeringen praktiska olägenheter.⁵⁰ För eliten transporterades kroppen inledningsvis till *Forum* men de flesta processionerna gick direkt till begravningsplatsen.

⁴⁵ Cic. *Leg.* 2.22-6.

⁴⁶ Flower 1996, 117; Lappalainen 2017, 152.

⁴⁷ Flower 1996, 119.

⁴⁸ Flower 1996, 118.

⁴⁹ Flower 1996, 120.

⁵⁰ Hope 2009, 154.

Processionen *pompa* bestod av likbåren, musiker, professionella sörjande personer av olika slag, familj och vänner. Stadens innevånare kunde inte missa begravningståget. Allt avstannade och plats gjordes när man hörde de ropande, jämrande och sjungande gråterskorna komma. Sorgeyttringar av detta slag förknippades med kvinnligt sätt att agera och kommenterades i nedsättande ordalag av bland annat Cicero som i *Samtal i Tusculum* förfasade sig över det avskyvärda sätt som vissa kvinnor visade sin sorg på.⁵¹ Luften fylldes av ljudet från trumpeter, horn och flöjter och doften av rökelse. I tåten på processionen bars den dekorerade båren och på gatorna trängdes mörklädda sörjande.⁵²

Under senrepubliken och tidig kejsartid utvecklades de högre klassernas begravningsprocessioner mer och mer till att bli veritabla skådespel som av åskådarna kunde uppfattas som en märklig blandning av dyster procession och karnevalsparad. Processionen av *imagines* bidrog i hög grad till detta scenario. Dessa *imagines* beskrevs av Polybios som porträttlika kopior av den avlidne och de bars ofta av anhöriga eller skådespelare som till figur och utseende påminde om den avlidne. Märkliga teaterföreställningar kunde på detta sätt spelas upp och åskådarna uppfattade ibland situationen som om den avlidne väcktes till liv.⁵³

Laudatio funebris, begravningstalet

Seden att hålla ett begravningstal *laudatio*, vid antingen offentliga eller privata begravningar tycks ha varit en mycket gammal romersk sed. Det äldsta kända *laudatio funebris* hölls antagligen av Valerius Poplicola till ära för Brutus, hans konsulkollega som dog 509 f.v.t. Plutarchos nämnde detta i en biografi över Publicolas liv. Också Dionysius av Halicarnassus har, enligt Crawford, beskrivit de romerska begravningstalen och konstaterat att denna sed tillämpades tidigare i Rom än i Athen. Dionysius menade dock att ursprunget till de romerska talen var så tidigt som under de första kungarnas tid.⁵⁴

Traditionen att hålla ett begravningstal till den högättade avlidne mannen där han själv och hans anfäders gärningar och bedrifter prisades, var en central del av den romerska begravningsceremonin. Begravningstalet, *laudatio*, betraktades som klimax i den offentliga delen av begravningen. Det fanns regler i den romerska författningen angående vem som fick tala offentligt. Regeln sade att det endast var de som tillhörde ämbetmannaklassen eller var

⁵¹ Cic *Tusc.* 3.62; Richlin 2014, 271.

⁵² Flower 1996, 92; Hope 2009, 74.

⁵³ Hope 2009, 74.

⁵⁴ Crawford 1941, 20-21; Ramage 2006, 39. Brutus dog 16 år innan striden om Marathon utkämpades och det var först efter Marathon som seden att hålla begravningstal blev en del av de athenska begravningsritererna.

särskilt inkallade att tala offentligt som hade denna möjlighet, men enligt Polybios var det annorlunda när det gällde tillståndet att hålla begravningstal. Dessa tal hölls nämligen vanligtvis av en son eller annan nära anhörig till den döde, ofta av en mycket ung person, som ännu inte hade åldern inne för att inneha ett högt ämbete.⁵⁵ Begravningsceremonin blev på detta sätt mycket personlig och känslofylld och den stämning som skapades gjorde det möjligt att känslomässigt påverka åhörarna. Begravningstalet var sålunda denne unge persons första offentliga framträdande och detta faktum kan vara en orsak till att dessa tal inte betraktades som retoriskt framstående.⁵⁶ Begravningstalen var alltså ett undantag och ett tillfälle för personer som annars inte skulle få tala offentligt att göra det. I övrigt gällde rätten att tala offentligt bara för den som hade en hög offentlig post. Även på senatens sammankomster var det regel att ingen fick ordet utan att sittande ordförande givit sitt tillstånd.⁵⁷

I Rom hölls talen till de högättade männen på *Forum*. Man kan dock anta att det även vid enklare begravningar hölls begravningstal och att dessa då ägde rum vid graven. För den politiska eliten var lovtalet ett tillfälle för slakten att återuppleva allt vad den döde och hans anfäder lyckats åstadkomma politiskt och militärt och att placera detta i ett sammanhang som visade på familjens potential till fortsatta framgångar av samma slag.⁵⁸ Denna typ av tal var särskilt vanligt förekommande under mellan- och senrepubliken. Seden med begravningstal för prominenta personer fortsatte under kejsartiden men talen hölls då oftast inte av en familjemedlem utan av en mer neutral person i ledande ställning.⁵⁹

I talen betonades ättens och den enskilde personens prestationer. En jämförelse med hur seden med begravningstal tillämpades i Athen visar på ett annat sätt att genomföra dem.⁶⁰

Retoriken i talen uppges ha varit enkel och relativt okomplicerad och Cicero hade en uppenbart ambivalent inställning till dem.⁶¹ Förklaringar till den bristande retoriken kan, förutom talarnas ungdom och bristande erfarenhet, vara att latinet som språk över tid utvecklades och blev alltmer utsmyckat och sofistikerat i sin stil.⁶² Vad som verkligen sades i talen är svårt att bedöma eftersom det endast finns fragment av skrivna tal bevarade, med några

⁵⁵ Polyb. 6.53.; Flower 1996, 95.

⁵⁶ Flower 1996, 133.

⁵⁷ Flower 1996, 96.

⁵⁸ Hope 2009, 78.

⁵⁹ Hope 2009, 78.

⁶⁰ Osgood 2014, 108. I Athen hölls talen av en ledande statsman och var riktade till antingen de riktigt stora hjältarna eller som en manifestation efter en stor militär sammandrabbning. De athenska talen var tillägnade samtliga medborgare som hade stupat i striden och man ärade kollektivt de som stupat men också stadsstaten i sig. I talen uttrycktes också medkänsla med de stupades familjer.

⁶¹ Cic. *De or.* 2.341.

⁶² Osgood 2014, 108.

få undantag som inskrifterna med talen till Turia och Murdia. Det är också osäkert om det som skrivits ner överensstämmer med det som sades.⁶³

Ett citat från Polybios ger en bild av hur han uppfattade talen och vad som sades i dem:

Besides, he who makes the oration over the man about to be buried, when he has finished speaking of him recounts the successes and exploits of the rest whose images are present, beginning from the most ancient. By this means, by this constant renewal of the good report of brave men, the celebrity of those who performed noble deeds is rendered immortal, while at the same time the fame of those who did good service to their country becomes known to the people and a heritage for future generations. But the most important result is that young men are thus inspired to endure every suffering for the public welfare in the hope of winning the glory that attends on brave men. What I say is confirmed by the following facts. For many Romans have voluntarily engaged in single combat in order to decide a battle, not a few have faced certain death, some in war to save the lives of the rest, and others in peace to save the republic. Some even when in office have put their own sons to death contrary to every law or custom, setting a higher value on the interest of their country than on the ties of nature that bound them to their nearest and dearest. Many such stories about many men are related in Roman history, but one told of a certain person will suffice for the present as an example and as a confirmation of what I say.⁶⁴

⁶³ Flower 1996, 129. Detta är ett område som inte är utforskat i hög grad. Det forskare påpekar ang. detta är att den del av talet som handlar om förfäderna inte finns med i något tal som skrivits ner.

⁶⁴ Polyb. 6.54.

3. En presentation av fem kvinnor och fem begravningstal

Begravningstal tillägnade kvinnor var inte ovanliga under senrepubliken. Majoriteten av dessa tal hölls troligen vid graven och inte på *Forum*, precis som talen till män som inte hade innehaft något politiskt ämbete av högre rang, därmed inte sagt att dessa tal inte hade politisk betydelse.⁶⁵ Eftersom aristokratins begravningar och begravningstal, *laudationes*, inte bara handlade om den döde utan också om släkten i stort, blev några kvinnor tillhörande familjer med senatorsbakgrund hyllade med tal hållna på *forum* och från *rostra*.⁶⁶ Den första kvinnan att mottaga en sådan offentlig hyllning tycks ha varit Popilia, årtalet då detta tal hölls sägs vara 102 f.v.t. Andra kvinnor som erhållit denna ära var Julia, Caesars faster och Cornelia, Caesars första hustru.⁶⁷ Dessa tal hölls av Caesar år 69 f.v.t.⁶⁸ Några av de bäst bevarade romerska begravningstal vi har att tillgå är talen till Turia och Murdia.

Popilia, Julia, Cornelia, Turia och Murdia och talen till dem kommer nu att presenteras. Dessa kvinnor levde under senrepubliken, Turia i brytningstiden senrepublik – tidig kejsartid. Murdia bedöms ha levt något senare än Turia.

Talet till Popilia

Vem var Popilia? Vi vet att hon var mor till Quintus Lutatius Catulus (cos. 102) som, enligt Cicero, höll ett tal till hennes ära.⁶⁹ Sonen Catulus härstammade från en adelssläkt men familjen tillhörde inte längre den absoluta samhällstoppen. Ett tecken på detta var att släktens manliga medlemmar inte haft några högre ämbetsmannaposter sedan en tid tillbaka. Popilia däremot, härstammade från ätten Popillii Laenates (det går inte att bevisa om hon tillhörde grenen Laenates), en mycket betydelsefull familj som haft stort inflytande under åren omkring år 100 f.v.t. Moderns familjebakgrund kan ha varit betydelsefull för sonen Catulus och kanske har den nämnts i talet till hennes ära.⁷⁰ Catulus kandiderade tre år i följd till valet angående konsulsämbetet. År 102 f.v.t. lyckades han, eventuellt med hjälp av C. Marius, att nå denna position.⁷¹ Kanske var det för att förbättra sina chanser att nå detta, det högsta ämbetet, som han beslutade att bryta mot sederna angående gällande begravningstraditioner och

⁶⁵ Osgood 2014, 108, Ett exempel på ett sådant tal är Atticus tal sin mor 42 f.v.t. Atticus lyckades i detta tal prisa också sig själv (Nep. Att. 17.1-2.).

⁶⁶ Osgood 2014, 108.

⁶⁷ Osgood 2014, 109.

⁶⁸ Plut. *Caes.* 6; Suet. *Divis Iulius* 5.

⁶⁹ Cic. *De or.* 2.44.

⁷⁰ Hillard 2001, 57.

⁷¹ Plut. *Mar.* 14.

begravningstal som hittills, enligt Cicero, endast hade förekommit när det gällde män i de högst uppsatta familjerna, och hålla ett tal till en kvinna, sin mor.

Den enda kända källa till talet Catulus höll till sin mors ära är Ciceros *De oratore* som Cicero skrev år 55 f.v.t.

De oratore är huvudsakligen utformad som en dialog mellan de två talarna Lucius Licinius Crassus och Marcus Antonius, där dessa båda herrar, ibland i konversation med andra karaktärer, förmedlar insikter om retorik och talekonst. Dialogen ska ha utspelat sig år 91 f.v.t. I detta verk låter Cicero M. Antonius (cos. 95) säga följande till Catulus som alltså fanns med vid detta tillfälle: ”Just det”, svarade Antonius, ”och när det gäller den typen av tal, vet jag att inte bara jag utan alla närvarande hade stor glädje av det lovtal du höll över er mor Popilia, som jag tror var den första kvinna som vederfarits denna heder i vårt samhälle. Men enligt min mening är det inte så att allt vi säger måste återföras på invanda regler.”⁷² Det vi får veta är alltså att Antonius uppskattade talet Catulus höll till sin mor och att åhörarna betraktade det som unikt och hedrande för mottagaren. Antonius nämnde också att talet var välformulerat och att han lyssnade till det med stor glädje. Dessutom sade Antonius att han trodde att detta tal var det första i sitt slag, som riktats till en kvinna.⁷³

Ciceros omnämnande av Catulus tal till Popilia i *De oratore* är den källa som modern forskning angående denna händelse bygger på. Balsdon uppmärksammade Popilia i sin bok *Roman women*. Han skrev att talet till henne hölls år 102 f.v.t., att detta tillfälle var det första offentliga begravningsstal som hölls till ära för en kvinna och att detta tal snart följdes av andra tal till framstående kvinnor för att i slutet av sista århundradet före vår tid bli en relativt vanligt förekommande företeelse.⁷⁴ Hallett nämner också Ciceros omnämnande av Popilias begravningsstal 102 f.v.t., hållet till hennes ära av sonen.⁷⁵ Även Flower hänvisar till Ciceros *De oratore* och vad som berättades där om Popilia, att hon var den första kvinnan som bevisligen ärades med ett offentligt begravningsstal och att detta troligen skedde år 102 f.v.t.⁷⁶ Popilias namn finns inte med i index i Pomeroy's bok *Goddesses, whores, wives and slaves; Women in classical antiquity* men författaren nämner att Catulus höll ett tal till sin mors ära och att seden att hålla begravningsstal till äldre kvinnor var ett sätt för mannen att få högre status.⁷⁷ Inte heller Baumans bok *Women and politics in ancient Rome* har namngivit Popilia. Han skriver dock, precis som

⁷² Cic. *De or.* 2.44.

⁷³ Hilliard 2001, 46.

⁷⁴ Balsdon 1962, 46.

⁷⁵ Hallett 1984, 41.

⁷⁶ Flower 1996, 122.

⁷⁷ Pomeroy 1994, 182.

Pomeroy att Catulus 102 f.v.t. höll ett begravningstal till sin mors ära och att han i och med detta förändrade en sedvana, som sedan länge existerat när det gällde manliga anfäder, till att också gälla kvinnor. Denna handling, skriver Bauman, har setts som ett sätt för mannen att vinna status genom sina kvinnliga släktingar. Catulus handling jämförs av Bauman med Gaius Gracchus och hur han använde sin mor Cornelia för att öka sin egen popularitet under hennes livstid. Nu utvidgade Catulus detta till att gälla även lovtal för kvinnor.⁷⁸ En anledning till att varken Pomeroy eller Bauman nämnde Popilia vid namn kan vara att de ansåg att det saknades tillräckligt med källmaterial som stödde tanken på att det verkligen var ett begravningstal Catulus höll till Popilia och vidare att det är okänt vid vilken tidpunkt detta tal hölls.⁷⁹

Talet till Julia

Julia, Gaius Julius Caesars faster, dog 69 f.v.t. Julia var änka efter Gaius Marius (157 - 86 f.v.t.), den romerske fältherren och statsmannen. Giftermålet mellan honom och Julia som ägde rum ca 110 f.v.t. anses ha gynnat Marius karriär eftersom Julia tillhörde den juliska ätten, en patricierfamilj med mycket gamla anor som funnits med i stadsstaten Rom sedan den grundades. Enligt myten härstammade släkten från en förbindelse mellan Aeneas och gudinnan Venus.⁸⁰ Trots att medlemmarna i ätten Julii Caesares inte gjort sig bemerkta i det politiska och offentliga livet under 200-talet f.v.t. ansågs det att Marius giftermål med Julia gagnade både honom och henne. För Julia var det en fördel att gifta sig med en man med stora framtidsutsikter och Marius såg antagligen vinsterna det innebar för honom att ingå äktenskap med en kvinna som tillhörde en av de äldsta patriciersläkterna.⁸¹ När Marius gifte sig med Julia var han redan en etablerad statsman men hans karriär hade inte riktigt kommit igång och tog ordentlig fart först efter giftermålet med henne. Det kan finnas flera orsaker till detta men en var att hans släkt inte hade gamla anor, han tillhörde riddarståndet *ordo equester* och han kom inte från Rom utan från Arpinum. Julias far tog säkert i beaktande att det var klokt att satsa på en äktenskapsförbindelse med en framgångsrik och handlingskraftig ”ny man” istället för det tänkbara alternativet, en medelmåttig med lång släkttavla.⁸² Detta släktskap med Marius gjorde dock att Caesar betraktades som en främmande fågel i Roms sociala övre skikt och räknades som en man med åsikter som inte hörde hemma i den härskande politiska eliten. Äktenskapet

⁷⁸ Bauman 1992, 64.

⁷⁹ Hillard 2001, 46.

⁸⁰ Badian 2009, 11.

⁸¹ Treggiari 1991, 89.

⁸² Treggiari 1991, 92.

mellan Marius och Julia pekar också på den juliska familjens beredvillighet att röra sig på såväl den sociala som den politiska rangskalan.⁸³

År 69 f.v.t. var Caesar 31 år och stod i begrepp att starta sin politiska ämbetsmannakarriär. Han var lite sent ute och frågan är varför?⁸⁴ En stor del av förklaringen ligger i denna hans familjebakgrund, hans släktskap med Marius och i förlängningen till detta, hans förhållande till Sulla. Sulla, diktatorn, var vid denna tidpunkt död, han dog ca 78 f.v.t, men han hade stor påverkan på hur livet utvecklade sig för Caesar. Under Sullas diktatur i Rom var Caesar på grund av sitt släktskap med Marius utsatt för olika typer av påtryckningar från Sullas sida.

Man kan tänka sig att Julia och hennes familj betydde mycket för Caesar. Han förlorade i unga år sin far och Marius kan ha blivit en fadersgestalt för honom.⁸⁵ Det vi känner till av innehållet i talet till fastern är några meningar där Caesar omnämnde hennes och faderns förfäder på både moderns och faderns sida i följande ordalag:

Min faster Julias släkt härstammar på modernet från kungarna, på fädernet är den förenad med de odödliga gudarna, ty från Ancus Marcius stammar alla med namnet Marcius Rex, och detta var även hennes mors tillnamn. Julierna, till vilkas ätt vår familj hör, stammar från Venus. Således finns i vår släkt både den högsta makten bland människorna, och den vördnadsbjudande helighet som tillhör gudarna, vilka även råder över kungarna.⁸⁶

Brukligt var att det var den avlidnes son som höll talet till den avlidnes ära men eftersom Marius och Julias enda barn, sonen Gaius Marius var död, var det naturligt att det var Caesar som höll talet. Eftersom Caesars far var död var han närmaste manlige släkting och överhuvud för familjen. Han skulle kunnat låta bli att hålla talet eller han skulle kunna ha hållit ett kort och oinspirerat tal eftersom ingen förväntade sig något av honom i denna sak.⁸⁷ Istället gjorde han motsatsen.

Caesars tal togs på det stora hela väl emot av de flesta närvarande och han stärkte också sin egen popularitet genom att framhäva sin släktförbindelse och nära anknytning till den store hjälten Marius. Gjorde Caesar, genom denna exponering av sin familj och av sig själv, en politisk manifestation? Såg han möjligheterna till att stärka sin egen politiska position genom

⁸³ Örsted, 1994, 44.

⁸⁴ Örsted 1994, 49.

⁸⁵ Örsted 1994, 44.

⁸⁶ Suet. *Divus Iulius* 6.

⁸⁷ Billows 2009, 80.

att ära sin faster med ett begravningsstal? Genom att använda sitt släktskap med Marius i begravningsceremonin och låta honom närvara i form av en porträttliknande ansiktsmask markerade Caesar sin vilja, att om det skulle visa sig nödvändigt, gå till ytterligheter. Marius var en ifrågasatt och av vissa fraktioner fruktad fältherre och politiker men också en stor hjälte. Han var mannen som återupprättat Roms rykte i Afrika och räddat landet från barbarhotet i norr. Åsynen av ”honom” i form av hans vaxmask framkallade förklarligt nog starka känslor i åskådarmassan.⁸⁸

Talet till Cornelia

Cornelia (ca 97 – 69 f.v.t.), Caesars första hustru, dog strax efter Julia. Cornelia var dotter till Cinna som hade haft ett nära samarbete med Marius mot Sulla. Cornelia var också mor till Caesars enda legitima biologiska barn, Julia, som senare skulle gifta sig med Pompeius. Caesar var bara 16 år när han bröt sitt äktenskapslöfte med arvtagerskan Cossutia och vid det tillfället var äktenskapet mellan Caesar och den likaledes unga Cornelia, som ägde rum under sent 80-tal, redan planerat.⁸⁹ Cossutias familj tillhörde riddarståndet och man kan anta att anledningen för Caesar att gifta sig med henne var ekonomisk medan äktenskapet med Cornelia ingicks på grund av politiska skäl. Hon var ju dotter till Cinna som vid den tidpunkten var en av de mäktigaste männen i Rom. För Cinna var det troligen Caesars släktskap med Marius som varit Cinnas allierade som fällde avgörandet för att äktenskapsförbindelsen skulle bli av.⁹⁰

Caesar hade en känslig position i förhållande till Sulla. Bland annat ville Sulla visa sin makt gentemot Caesar genom att uppmana honom att skilja sig från Cornelia och gifta om sig med en av Sulla utvald kvinna.⁹¹ Caesar vägrade att skilja sig och blev, bland annat på grund av detta, tvungen att lämna Rom och Sullas skräckvälde. Till slut blev Caesar räddad av sin mor Aurelia. Hon övertalade de vestaliska jungfrurna och några av sina inflytelserika släktingar, som dessutom var Sulla-anhängare, Gaius Auerlius Cotta och Mamercus Aemilius Lepidus, att övertala diktatorn om att låta Caesar leva och återvända till Rom.⁹² Enligt Suetonius var det först efter en lång tids avvisande och övertalning av dessa mycket ansedda män som Sulla gav med sig. Sulla sägs, enligt Suetonius, ha utropat ”De ska få som de vill, men de ska veta att den

⁸⁸ Goldworthy 2007, 118.

⁸⁹ Billows 2009, 54; Treggiari 1991, 156.

⁹⁰ Steel 2009, 114.

⁹¹ Billows 2009, 54.

⁹² Goldworthy 2007, 73.

man som de så bemödat sig om att rädda en gång ska förgöra den aristokrati som de försvarar tillsammans med mig. Ty i Caesar finns det mer än en Marius”.⁹³

Beslutet att hålla ett begravningstal också till en ung kvinna som Cornelia, hon var bara cirka 28 år vid sin död, bedömdes som mycket ovanligt, till skillnad från seden att hålla tal över äldre kvinnor. Plutarchos skrev ”Över unga brukade man inte göra det, och Caesar var den förste som höll ett sådant tal över sin avlidna hustru.”⁹⁴ Suetonius nöjde sig med att påpeka att både Julia och Cornelia avled år 69 f.v.t. och att båda som brukligt var hedrades med ett lovtal från talarstolen. Han nämner inget om vad talet innehöll eller om åskådarnas reaktion på det.⁹⁵ Plutarchos däremot skrev att talet ”förskaffade honom folkets gunst och bidrog tillsammans med hans sorg till att de breda massorna älskade honom som en man med ett milt och känsligt sinnelag”.⁹⁶

Talet till Turia

Begravningstalet till Turia, är till skillnad från de övriga talen som presenteras här, väl dokumenterat. På den berömda inskriptionen *Laudatio Turiae*⁹⁷ kan man läsa ett begravningstal från en sörjande make till sin avlidna hustru. I talet upphöjer maken hustruns dygder och berättar om de många bevis på självupppoffrande och lojal kärlek till honom han fått ta emot under deras långa liv tillsammans.⁹⁸ Osgood ger i sin bok om Turia en bakgrund till hur kunskapen runt gravtalet till Turia har vuxit fram och hur bilden av henne väcktes till liv i oktober 1863 av Theodor Mommsen. Han rekonstruerade, utifrån det material som då fanns tillgängligt, hennes dramatiska historia som startade med mordet på hennes föräldrar. Turias livsberättelse innehåller också hennes kamp för att behålla familjeförmögenheten, hur hon kämpade för och skyddade sin syster och andra familjemedlemmar och alldeles särskilt hur hon räddade livet på den man hon sedan var gift med i över 40 år.⁹⁹ En passus i talet handlar om parets ofrivilliga barnlöshet och Turias lösning på denna belägenhet, hon erbjöd mannen skilsmässa, var en lösning som maken bestämt avvisade. Låg nativitet var ett stort problem i

⁹³ Suet. *Divus Iulius*. 1.

⁹⁴ Plut. *Caes.* 5.

⁹⁵ Suet. *Divus Iulius* 6.

⁹⁶ Plut. *Caes.* 5.

⁹⁷ *CIL* VI 1527, 31670, 37053 = *ILS* 8393.

⁹⁸ Wistrand 1976, 9.

⁹⁹ Osgood 2014, 4.

det romerska samhället, och följderna av en ofrivillig barnlöshet påverkade särskilt kvinnan eftersom hon alltid ansågs vara den som var orsaken till problemet.¹⁰⁰

Allt detta och mycket mer kunde vi få veta av inskriften som brukar kallas *Laudatio Turiae*. Denna inskrift är den längsta inhuggna privata text som bevarats från den romerska antiken. Inskriften speglar talet som hölls av Turias man på hennes begravning. Texten var inristad på stora marmorplattor och fördelar sig över två kolumner med från början 90 textrader i vardera kolumnen. Måtten på de två bevarade marmorplattorna är 2,65x0,85 m vardera. De olika delarna av inskriften ingår nu i olika museisamlingar i Rom.¹⁰¹

Fragment av inskriften *Laudatio Turiae*. Den finns på Museo delle Terme di Diocleziano i Rom.

Varken Turia eller hennes mans identitet är bekräftade så inskriftens huvudpersoner är okända för oss. Detta beror på att delar av inskriften fortfarande saknas och att det därmed finns svårigheter i att datera och identifiera olika händelser och personer som nämns i inskriften.¹⁰² Det finns också problem med att tyda materialet eftersom betydande delar av inskriften inte har hittats. Wistrand och Osgood har också pekat på andra svårigheter i tolkningen av texten. Den

¹⁰⁰ Osgood 2014, 65.

¹⁰¹ Larsson Lovén, L.; Osgood 2014, 7; Wistrand 1976, 12.

¹⁰² Osgood 2014, 5.

är svårläst, bland annat är det i vissa fall svårt att utläsa bokstäverna, bedöma vokalers längd och bedöma hur många tecken raderna innehåller.¹⁰³

Det finns också olika tolkningsmöjligheter gällande den exakta kronologin i rekonstruktionen av Turias liv. Enligt Osgoods förslag inträffade hennes död år 7 eller 6 f.v.t. medan Kiersdorf och Flach tidigarelägger samtliga händelser några år och därmed säger att Turia dog senast år 9 f.v.t.¹⁰⁴

Att kvinnan brukar kallas Turia beror på att hon tidigare ansetts stämma överens med hustrun till Q. Lucretius Vespillo, konsul 19 f.v.t. Enligt Val. Max. 6.7.2 och App. *Bell. Civ.* 4.44 räddade denna Turia livet på sin man under triumvireernas proskriptioner 43 f.v.t.¹⁰⁵ Detta ansågs stämma väl in på vad som sades i begravningstalet om hustruns liv, därav identifikationen.

Från det som *Laudatio Turiae* berättar rekonstruerar Osgood (och forskare innan honom) hustruns historia. Delar av denna historia är antaganden eftersom det finns luckor i *laudatio* som för att tolkas måste få vara logiska gissningar. Den version av talet som återges i denna uppsats är Wistrands engelska översättning (1976). Wistrand deklarerade att han inte kunde dra sig undan den svåra uppgift han tyckte var nödvändig att göra. Denna uppgift bestod av att på nytt översätta materialet till engelska. Han påpekade också att språket i hans återgivning av vissa avsnitt kunde uppfattas som klumpigt och taffligt men att detta var beroende av att språket i originaltexten inte var särskilt elegant, dock inte så bristfälligt som vissa forskare har påstått.¹⁰⁶ Hela talet finns återgivet i appendix 1. Nedan följer några exempel på hur talet var utformat. Första exemplet är ett avsnitt som handlar om Turias alla kvinnliga dygder och det självklara i att hon ägde dem:

(30) Why should I mention your domestic virtues: Your loyalty, your obedience, affability, reasonableness, industry in working wool, religion without superstition, sobriety of attire, modesty of appearance? Why dwell of your love for your relatives, your devotion to your family? You have shown the same attention to my mother as you did to your own parents, and have taken care to secure an equally peaceful life for her as you did for your own people, and you have innumerable other merits in common with all married women who care for their good name. It is your very own virtues that I am asserting, and very few women

¹⁰³ Osgood 2014, 5; Wistrand 1976, 13.

¹⁰⁴ Osgood 2014, 152-153.

¹⁰⁵ Wistrand 1976, 9.

¹⁰⁶ Wistrand 1976, 16.

have encountered comparable circumstances to make them endure such sufferings and perform such deeds. Providentially Fate has made such hard tests rare for women.¹⁰⁷

Nästa avsnitt som återges är slutet på talet där maken ger uttryck för sin sorg och förtvivlan på ett mycket uttrycksfullt sätt:

(63) Natural sorrow wrests away my power of self-control and I am overwhelmed by sorrow. I am tormented by two emotions: grief and fear – and I do not stand firm against either. When I go back in thought to my previous misfortunes and when I envisage what the future may have in store for me, fixing my eyes on your glory does not give me strength to bear my sorrow with patience. Rather I seem to be destined to longing and mourning.

(67) The conclusion of my speech will be that you deserved everything but that it did not fall to my lot to give you everything as I ought. Your last wishes I have regarded as law; whatever it will be in my power to do in addition, I shall do.

(69) I pray that your Di manes will grant you rest and protection.¹⁰⁸

Talet till Murdia

Talet till Murdia har vissa likheter med talet till Turia. Vi vet inget om Murdias familj förutom de fakta som finns att hämta från hennes gravsten, men man har antagit att hon tillhörde riddarklassen och det bedöms osannolikt att hennes familj tillhörde samhällets högsta skikt. Hennes son, som höll lovtalet till hennes ära, inleder talet med att säga att han tillägnade det till sin mor och att hon var dotter till Lucius.¹⁰⁹

Inskriptionen tillägnad Murdia är inte komplett. Endast texten på högra stenen finns kvar men på den finns Murdias namn högst upp, inbegripet i större bokstäver än övriga texten. Man antar därför att detta är en del av överskriften och att resten av överskriften och en ansevärd del av inskriptionen funnits på vänstra stenen. Det fattas också text nederst på högra stenen. Man beräknar att den ursprungliga texten var uppskattningsvis dubbelt så lång som den text som

¹⁰⁷ CIL VI 1527, 31670, 37053=ILS 8393 (Tr. E. Wistrand).

¹⁰⁸ CIL VI 1527, 31670, 37053=ILS 8393 (Tr. E. Wistrand).

¹⁰⁹ CIL VI 10230=ILS 8394 (Tr. H. Lindsay); Lindsay 2004, 92, not 10. Här nämns att släkten Murdia är relativt anonym. Namnet förekommer ungefär 33 gånger i index till CIL VI. och *praenomina* som Lucius och Gaius är bestyrkta.

finns återgiven i *Laudatio Murdiae*.¹¹⁰ Mommsen daterade inskriften till tidig kejsartid. Detta på grund av bedömningar han gjorde angående textens ortografi, grammatik och skrivteknik.¹¹¹

Den bevarade delen av inskriften handlar till stor del om Murdias testamente och hur hon fördelade sina tillgångar till de hon lämnade efter sig på ett rättvist sätt. Vi får av inskriften veta att Murdia varit gift två gånger och att hennes förste man, när han dog, lämnade sin egendom till den ende överlevande sonen, men också gav Murdia en del av arvet. Murdia gifte sedan om sig och fick fler söner och en dotter. Talaren prisar i inskriften sin mor Murdia för att hon i sitt testamente var mån om att värna samtliga efterlevandes intressen, först och främst talarens, sonen i första äktenskapet. Hon beröms också för sin omsorg om de båda äkta männen, den avlidne och den efterlevande och för barnen i det senare äktenskapet. Talaren respekterar också hennes beslutsamhet i att göra en rättvis fördelning av sina tillgångar mellan sina barn, oavsett kön.¹¹²

Sista raderna av inskriften ger en beskrivning av de kvinnliga egenskaper som traditionellt förknippas med bilden av den hederliga romerska kvinnan och som Murdia, enligt sonen, fullt ut ägde. Innehållet i den del av inskriften vi har att tillgå visar på att dessa egenskaper troligen varit i fokus också tidigare i talet. Enligt Lindsay, kan det vara så att inskriftens sista ord ”with danger” är inledningen till talets viktigaste avsnitt och det är fantasieggande att spekulera över vilka faror som åsyftas. Bilden man får av Murdia är att hon var en självständig och oberoende kvinna. Hon framställs i inskriften som någon som under sitt liv haft möjligheter att ta och genomföra beslut på eget initiativ och enligt det som kan utläsas av hennes gravmonument gjorde hon detta på ett för alla parter rättvist sätt.

For these reasons since the funary speech for all good women is wont to be simple and similar, because their natural qualities preserved under their own charge do not require variations of phraseology, and it may be enough for all of them to have done the same good deeds worthy of a good reputation, and, because it is hard for a woman to find new praises since their lives are upset by fewer variations [25], it is necessary for us to commemorate their common values so that nothing may be lost from just precepts and besmirch the reminder. On that account my dearest of all mothers deserved the greater praise from everyone because in modesty, honesty, chastity, obedience, wool-working, diligence and trustworthiness she was the equal and the model of other upstanding women nor did she fall behind any woman in

¹¹⁰ *CIL* VI 10230= *ILS* 8394 (Tr. H. Lindsay).

¹¹¹ Lindsay 2004, 91.

¹¹² Lindsay 2004, 94; Osgood 2014, 109.

virtus, [30] work or wisdom under danger... (various supplements suggested to this line).¹¹³

Hela inskriptionen finns att läsa i Appendix 2.

I detta kapitel har begravningstal till fem kvinnor presenterats, Popilia, vars son Catulus sägs ha hedrat med ett tal på *Forum* 102 f.v.t., Julia och Cornelia, faster respektive hustru till Julius Caesar, som ärades av honom år 69 f.v.t. och talet till kvinnan som vi kallar Turia, som hedrades av sin make cirka år 7 f.v.t. Talet till Murdia hölls av hennes son och beräknas ha ägt rum något senare än Turias tal. Sammanfattningsvis kan sägas att det råder osäkerhet angående både anledning till varför talet hölls och tidpunkten för det när det gäller Popilia, att det anses mer säkert på när och varför, när det gäller Julia och Cornelia och slutligen att det, angående Turia och Murdia finns mer fakta vad gäller talets innehåll. Turias identitet är okänd och det saknas exakt datering för när talet hölls. Detsamma gäller Murdia, vi vet hennes namn men i övrigt är hennes familjebakgrund okänd.

¹¹³ *CIL* VI 10230=*ILS* 8394 (tr. H. Lindsay).

4. Analys av begravningstal till kvinnor

Kvinnors möjligheter att påverka sina liv

Kvinnans rättigheter när det gäller civillagstiftningen var till viss del gynnsam under senrepubliken. Om vi istället ser på hennes möjligheter att delta i det offentliga livet, får vi en annan bild av hennes ställning. Hon hade ingen officiell rätt att finnas med i och agera när det gällde offentliga angelägenheter, hon hade inte tillåtelse att själv kandidera till eller ge sin röst till en kandidat vid val till offentliga ämbeten (undantag var val till vissa prästämbeten, som val till vestaler och ett fåtal andra fall).¹¹⁴

Det var inte lätt för högreståndskvinnan i senrepublikens Rom att leva upp till idealbilden av den romerska *matronan*. Denna bild hade skapats genom influenser från olika håll. Inspiration från starka hellenistiska kvinnor, kombinerad med de romerska idealen för hur en stark kvinna skulle uppföra sig, hade genererat den emanciperade, samtidigt respekterade överklasskvinnan av senrepublikens Rom.¹¹⁵ Den romerska *matronan* förväntades kunna föra sig i en litterär salong samtidigt som hon skulle vara förtrogen med husliga dygder och kunskaper som att spinna och väva. Den officiella bilden av den romerska kvinnan genom historiens gång var att hon var en kvinna som helhjärtat ägnade sig åt familjen och hushållsarbetet och det var dessa egenskaper som fortfarande premierades under senrepubliken.¹¹⁶ Rätt sorts utbildning ansågs vara en viktig del i utformandet av den perfekta romerska överklasskvinnan och var därmed en tillgång för flickan i hennes framtida roll som gift kvinna. Hur var denna utbildning utformad? Den skulle rusta flickan till att kunna delta i en intellektuell miljö tillsammans med männen och samtidigt fostra henne till att bli en dygdig kvinna, något som ansågs vara den allra bästa förberedelsen för henne i hennes framtida liv som maka och mor.¹¹⁷

I Rom såg man mycket pragmatiskt på utbildning och målen med den såg helt olika ut för pojkar respektive flickor. Pojkarna fick en utbildning där ambitionen var att utveckla språklig och retorisk förmåga, lära dem hur världen utanför Rom fungerade och förbereda dem för den framtida militära och politiska karriären. Målet med pojkarnas utbildning var att den skulle utbilda dem enligt det manliga romerska idealet som framförallt innebar att ha förmåga till

¹¹⁴ Bauman 1992, 2.

¹¹⁵ Pomeroy 1994, 149.

¹¹⁶ Hallett 1984, 6.

¹¹⁷ Caldwell 2015, 43.

handlingskraft och förnuft samt ha förmåga till självkontroll.¹¹⁸ För flickor däremot skulle den intellektuella skolningen kombineras med en utbildning i att utveckla lämpliga kvinnliga dygder såsom att kunna uppträda med värdighet, anständighet och elegans. Flickornas utbildning hade därmed en osäker ställning eftersom den högre utbildningen i Rom traditionellt syftade till att utveckla dygder som var värdefulla i det offentliga livet, männens område, medan flickornas dygder var ämnade för och skulle tillämpas i det privata livet.¹¹⁹ Vanligtvis gifte sig flickorna tidigt, under de tidiga eller mellantonåren, ett faktum som stoppade deras utbildningsmöjligheter. Det finns dock exempel på kvinnor som fortsatte studera under äktenskapet eller tog upp sina studier igen efter att ha blivit änkor.¹²⁰

Att ingå äktenskap och att inom detta föda barn, helst söner, var vad som förväntades av den romerska kvinnan och inom de högre samhällsklasserna var äktenskapet en affärs- och politisk angelägenhet mellan två familjer. Många romare gifte sig flera gånger under sin livstid.¹²¹ Giftermål och skilsmässor var också ett sätt för mannen och kvinnan att ingå nya politiska allianser.¹²²

Att tillhöra en mäktig och inflytelserik familj var för kvinnan den viktigaste tillgången på äktenskapsmarknaden. Enligt lagen behövdes både mannens och kvinnans samtycke för att ett äktenskap skulle komma till stånd. Den blivande bruden tilläts neka till äktenskap bara om den tilltänkte mannen kunde bevisas vara moraliskt olämplig. Första äktenskapet, som oftast ingicks när bruden var mycket ung, var *pater familias* beslut men när kvinnorna blev äldre kunde en del av dem göra egna val. Cicero arrangerade två äktenskap för sin dotter Tullia, men hennes tredje man valdes av henne och hennes mor under faderns bortovaro.¹²³ Cicero tyckte inte att Dolabella, den blivande maken, var en lämplig äktenskapspartner för sin dotter, men äktenskapet kom ändå till stånd.¹²⁴

Att ha stora ekonomiska tillgångar kunde öppna upp för fördelaktiga äktenskapsallianser. Kvinnans möjlighet att nå rikedom var genom arv och/eller hemgift som kan betraktas som en form av förtida arv. En del kvinnor blev under senrepubliken mycket rika genom att de ägde tillgångar i form av egendomar som de förvaltade på ett ekonomiskt fördelaktigt sätt.¹²⁵ Fulvia var ett exempel på en sådan kvinna. Hon hade stora tillgångar, både ekonomiska och, även

¹¹⁸ Caldwell 2015, 17.

¹¹⁹ Caldwell 2015, 18.

¹²⁰ Hemelrijk 1999, 21.

¹²¹ Gardner 1986, 81.

¹²² Pomeroy 1994, 156.

¹²³ Pomeroy 1994, 157.

¹²⁴ Cic. *Fam.* 8:6.

¹²⁵ Skinner 2005, 202.

politiska, efter att Clodius, hennes förste man, dött. Dessa tillgångar satsade hon i att skaffa sig en politisk position, genom att gifta om sig med först Scribonius Curio och efter hans död, med Marcus Antonius.¹²⁶

Begravningstal till kvinnor

Möjligheter och tillfällen till att anordna storslagna och uppseendeväckande begravningar ökade när dessa arrangemang också tillägnades kvinnor. Enligt uppgifter från Cicero, som Flower, Balsdon och Hallett hänvisar till, var Popilia, den första kvinna som man säkert kan fastställa har tillägnats ett offentligt begravningstal. Cicero nämnde också i *De oratore* om andra kvinnliga begravningståg. Ett exempel är när Crassus, den välkände oratorn, år 91 f.v.t., i ett samtal angående Brutus kunde referera till Junias begravningståg.¹²⁷ Junias begravningståg, beskrev Crassus, innehöll *imagines* från släkten Junii och bland släktens *imagines* fanns naturligtvis denna släkts första konsul. Junias begravningståg beskrevs på ett sätt som gör att man uppfattar att offentliga kvinnobegravningar med förevisande av *imagines* inte var ovanliga utan däremot ofta förekommande. Crawford beskrev också detta fenomen i sin artikel *Laudatio Funeris*. Enligt henne var seden att hålla begravningstal till kvinnor inte ovanlig från senrepubliken och framåt och begravningstalet till Popilia har i modern litteratur betraktats som ett riktmärke och en vändpunkt. Från denna tidpunkt och framåt var det inte ovanligt att *laudationes* tillägnade kvinnor förekom, åtminstone vad gällde kvinnor vars män eller söner hade en hög samhällsposition. Talen borde också, enligt Crawford, i tider av politisk oro, ha använts i politiskt syfte, som exempelvis när Caesars dotter och Pompeius hustru, Julia, ärades på Forum, antingen av anhängare till Caesar och Pompeius eller därför att det fanns några som tyckte att en sådan ära borde kunna uppskattas som en vänlig gest. Man kan hitta förhållandevis många referenser till begravningstal hållna till kvinnor under senrepubliken i de litterära källorna. Andra kvinnor som nämnts från senrepublik och tidig kejsartid för att ha ärats med begravningstal är Drusilla, Julia, Junia, Livia, Octavia och Poppaea.¹²⁸ Trots att vi inte vet exakt vad talen till kvinnor hållna på *Rostra* innehöll kan vi anta att man i dessa tal talade om förfädernas gärningar och dåd, precis som man gjorde i talen som var riktade till män.¹²⁹

¹²⁶ Weir 2007, 2.

¹²⁷ Cic. *De or.* 2.225. Brutus fick en reprimand av Crassus för att han inte reste sig när Junias begravningståg drog förbi. Enligt Hallett 1984, 168 not 15, var Junia en äldre respekterad släkting till Brutus.

¹²⁸ Crawford 1941, 21.

¹²⁹ Flower 1996, 122.

Redan 390 f.v.t., enligt Livius och Plutarchos, beslutade den romerska senaten att belöna kvinnornas generositet under den galliska belägringen av Rom genom att ge dem samma möjligheter som männen att bli ärade med storstilade begravningar och begravningstal.¹³⁰ Dessa storsinta romerska *matronor* hade på eget initiativ beslutat att skänka sina personliga skatter, sitt guld och sina juveler till senaten och statskassan för att rädda Roms ekonomi.

Frågan huruvida begravningstalet till Popilia var det första sådant tal som hölls till en kvinna på Forum eller inte, har problematiserats av Hillard, medan Crawford, som också har berört detta nöjer sig med att konstatera att detta nya kvinnliga privilegium inte verkar ha fått genomslagskraft och generell acceptans förrän 102 f.v.t. då talet till Popilia, enligt Cicero, hölls.¹³¹

Hillards tveksamhet när det gäller huruvida Popilias begravningstal var det första eller inte har flera orsaker. Förutom de i not 130 nämnda kommentarerna av Livius och Plutarchos angående tidpunkt när kvinnor tilläts att hedras med begravningstal, uttrycker Hillard osäkerhet över varför just Popilia skulle ha ärats. Han påpekar också att det i *De oratore*, den enda källa där detta tal nämns, inte sägs något om varken datum eller kontext för när talet hölls. Om talet hölls kan det naturligtvis ha varit ett begravningstal, och därmed har de tidigare källor som daterat rätten att hålla begravningstal till 390 f.v.t. ignorerats eller missats. Datum för detta tal kan ha varit 102 f.v.t., det kan ha hållits på Popilias begravning (vi vet inte vilket år hon dog) men hon kan också ha dött tidigare och sonen Catulus kan exempelvis ha funnit det lämpligt att hålla ett tal till hennes ära på den dag han installerades som konsul.¹³² Frasen *Popilia laudata est* behöver kanske inte refereras till ett *laudatio funebris*.¹³³ Det kan också betyda ett ”lovtal” av annan art, man behöver inte, som Hillard uttrycker det, vara död för att bli prisad. Lovtal eller inte, Popilia blev hyllad enligt en ritual som Rom, enligt Cicero i *De oratore*, tidigare endast förbehållit för män. Cicero uttryckte detta genom att låta Antonius säga så medan det, enligt Hillard, är osannolikt att Popilia var den första romerska kvinna som ärades med ett begravningstal.¹³⁴

Några av de bäst bevarade begravningstal vi har att tillgå är tal riktade till kvinnor. Detta kan tyckas ironiskt med tanke på att antalet män som tillägnats begravningstal varit många fler, något som de antika källorna, till exempel Polybios, understryker.¹³⁵ Innehållet i lovtalen till

¹³⁰ Crawford 1941, 21; Hillard 2001, 45. Crawford hänvisar till Livius 50.7 och Plut. *Cam.* VIII, 3 f., Hillard refererar till Liv. 5.50 och Plut. *Mor.* 242F.

¹³¹ Crawford 1941, 21.

¹³² Hillard 2001, 47.

¹³³ Hillard 2001, 50.

¹³⁴ Hillard 2001, 55.

¹³⁵ Polyb. 6.53-54.

Turia och Murdia har båda överlevt därför att de var inskrifter och fanns bevarade på monument. Det är dessa inskrifter som ger oss möjlighet att få veta vad som sades och det är också på grund av dessa inskrifter som vi ges kunskap om kvinnors i de högre samhällsklasserna livssituation och samhällsställning. Kanske var det så, enligt en tanke Hope ger uttryck för, när det gällde de verkligt inflytelserika och mäktiga männen, att deras lovtal publicerades i böcker istället för på inskrifter. Plinius den yngre till exempel planerade att publicera ett lovtal skrivet till en god väns son. Detta lovtal fanns kanske i två versioner, en som hölls på begravningsdagen och en som presenterades i skriftlig form senare. Tanken kan ha varit att minnet av den döde bevarades bättre om det fanns nedskrivet och därmed alltid var tillgängligt för de överlevande.¹³⁶ Kvinnan och hennes livsöde betraktades som mindre intresseväckande och hon blev ihågkommen med en inskrift medan männens liv och gärningar presenterades i litterära skrifter, något som på den tiden eventuellt betraktades som mer exklusivt.

Under senrepubliken är det, som tidigare sagts, klarlagt att också kvinnor tillägnades gravtal och att dessa lovtal, liksom talen för männen som inte hade senatorisk bakgrund, vanligtvis hölls vid gravplatsen. Turias och Murdias lovtal var sådana tal. De dateras till slutet av sista århundradet f.v.t., Murdias snarare från tidigt första århundradet e.v.t., och kanske var det så att det, i denna tid så fylld av politisk förändring och oro, fanns en önskan och beredskap i det romerska samhället att bli presenterad för typiskt kvinnliga dygder istället för de gällande manliga.

Det finns många likheter mellan talen till Turia och Murdia. Dessa kvinnor tillhörde båda samhällets övre skikt och levde under samma tidsperiod, Murdia kom kanske från något enklare förhållanden och dog något senare. Båda talen finns också delvis bevarade som inskrifter. Talet till Murdia hölls av hennes son i ett första äktenskap och handlar till stor del, i alla fall den bevarade delen, om arvsfrågor. Sonen lovprisar sin mors kvinnliga dygder som hennes anspråkslöshet, ärlighet, moral, lydnad, förmåga till ullarbete, ekonomiska förmåga och så vidare, men framförallt hennes rättvisa när det gällde att tillgodose samtliga arvtagare deras rättmätiga del av arvet.¹³⁷ Att en kvinna beskrevs och prisades för sina kvinnliga dygder i sitt eftermäle var en regel som följdes i stort sett hundra procentigt och det är lätt att uppfatta dessa omdömen som mantran som måste finnas med på gravinskrifter till minne av kvinnor. Studerar man inskriptioner på gravstenar tillägnade kvinnor från olika samhällsklasser, skrivna under tidsperioden mellanrepubliken ända fram till senantiken, finner man många kvinnor som beskrevs på detta sätt. Dessa uppräknings av husliga dygder reflekterade det etiska ideal den

¹³⁶ Hope 2009, 79.

¹³⁷ Osgood 2014, 111.

romerske mannen förväntade sig av kvinnan men det gav samtidigt en vag och otydlig bild av den avlidna kvinnan. Även den dåtida romerska litteraturen upphöjde detta kvinnoideal, vilket Cornelia, mor till Tiberius och Gajus Gracchus, var ett exempel på. Cornelia ägde naturligtvis alla dessa dygder och hennes sätt att leva idealiserades. Hon gjordes, under en lång tidsperiod, till ett föredöme av ett stort antal romerska författare. Romersk litteratur presenterade på motsvarande sätt också en annan kvinnobild. Cicero, till exempel, inkluderade oanständiga beskrivningar av exempelvis Volumnia Cytheris (Antonius älskarinna) och Fulvia (Antonius hustru) i sina skymford tillägnade Antonius. Detta tillvägagångssätt visade, i detta fall, på Ciceros uppfattning om ett kvinnligt sätt att vara som inte motsvarade det traditionella mönstret.¹³⁸

Turia beskrivs delvis på liknande sätt som Murdia men det finns också stora skillnader i de två beskrivningarna. Tilltalstonen i talet till Turia uttrycker stor smärta och saknad medan man uppfattar tilltalet i Murdias tal som mycket mer neutralt och rationellt. En del av denna känsla måste tillskrivas den stora skillnaden mellan talen, nämligen att Turia tilltalas i andra person medan Murdia omtalas i tredje person. Detta, att tilltalas i tredje person, var också det vanliga som gällde för lovtal på Forum, tillägnade ”stora” män. Både Turias och Murdias begravningsceremonier hölls dock säkerligen vid gravplatsen så när det gäller Turia verkar det som hennes man gjorde ett aktivt val när han använde ett mer direkt och personligt tilltal och inte som Murdias son ett tilltal i tredje person. Kanske hade Turias man begravningstalet Augustus höll till Agrippa år 12 f.v.t. i tankarna, också det med tilltal i andra person.¹³⁹ Detta val gav otvivelaktigt mannen en möjlighet att göra talet mer personligt och känsligt. Han avslutade sitt tal med att uttrycka sin stora sorg över hennes död. Hans *laudatio* för henne gav honom möjlighet att prisa henne och tala om för henne att hon betytt allt för honom. Man kan, enligt min mening, beteckna vissa delar av talet som mannens kärleksförklaring till sin hustru.¹⁴⁰

Vad innehöll talen riktade till kvinnor och varför hölls de?

Innehållet i ett *laudatio funebris* riktat till en kvinna var troligen av samma slag som innehållet i talet riktat till en man. Naturligtvis var detta beroende av vem kvinnan var och på kontexten runt talet. Som tidigare nämnts kunde talen, beroende på vem de var riktade till,

¹³⁸ Caldelli 2015, 585-586.

¹³⁹ Osgood 2014, 111.

¹⁴⁰ Osgood 2014, 115.

hållas antingen på Forum eller på begravningsplatsen. För den aristokratiska eliten var talen en del av hela den spektakulära begravningsceremonin och lovtalet erbjöd en av de möjligheter till politisk påverkan som begravningen i sig utgjorde.¹⁴¹ Dessa faktorer gällde även för de aristokratiska kvinnornas begravningstal.

Eftersom vi inte vet något om innehållet i Popilias tal kan vi bara spekulera över det. Enligt vår källa, Ciceros *De oratore*, uttryckte sig Catulus på ett, för åhörarna, njutbart sätt i sitt tal till henne. Catulus var känd för sin språkliga förmåga och räknades som en duktig talare. Vilka val i livet var det Popilia hade gjort, som han prisade? Vanligt förekommande livsval som kvinnor inom aristokratin prisades för, kunde vara att hon efter sin makes död levde som *univira*, att hon ingått ett antal prestigefyllda äktenskap eller att hon berömdes för sina barn. Enligt Hillard råder det osäkerhet angående antalet äktenskap Popilia ingått. Kanske var hon gift två gånger. Ett äktenskap gav henne sonen Catulus. I ett eventuellt andra äktenskap med L. Julius Caesar blev hon mor till L. Caesar (cos. 90) och C. Caesar Strabo (aed. 90 och cos.cand. 89 eller 88). Cicero, vår enda källa, bekräftade enbart hennes moderskap till Catulus i *De oratore* och det är först i nästa släktled, det mellan Catulus och Caesar-bröderna som det finns referenser till att de betraktades som bröder, referenser som också kan tydas som att de var kusiner. Är det kanske så att äktenskapet mellan Popilia och Caesar aldrig existerade.¹⁴²

Var det istället så att talet till Popilia prisade hennes familjebakgrund? Familjemedlemmar med Catulus familjenamn på fadersidan hade under lång tid inte haft några höga politiska eller militära bedrifter att skryta med och Catulus egen karriär hade innehållit ett antal bakslag. Popilia tillhörde familjen Popillii Laenates, en familj som fanns med bland motståndarna till Tiberius Gracchus och där vissa medlemmar fått gå i exil och sedan återkallats. Kanske Popilia tillhörde en av de kvinnor i familjen som hade kämpat för familjens återförening.¹⁴³ Popilias ålder vid denna tidpunkt är okänd, men hon borde kunna ha varit runt 45 år när dessa händelser ägde rum och lovtalet som hölls till henne, enligt Hillard någon gång mellan år 110 - 91 f.v.t. kan ha framställt henne som en *materfamilias*.¹⁴⁴ Ett sådant lovtal kunde ha tjänat mer än ett politiskt syfte. Catulus kan också ha använt detta tillfälle till att tala om sig själv och sin familjebakgrund, som var mycket mer exklusiv på moders- än på fadersidan. Å andra sidan kan talet också ha handlat om det aktuella politiska läget och den dekadenta (*o mores*, som en

¹⁴¹ Hope 2009, 78.

¹⁴² Cic. *De or.* 2.12, *Off.* 1.133 och *Att.* 13.19; Hillard 2001, 56. Enligt Hillard fastställer Cicero inte i dessa källor att Catulus och Caesar-bröderna skulle vara bröder utan bara det faktum att de betraktades som bröder.

¹⁴³ Hillard 2001, 58.

¹⁴⁴ Gardner 1986, 6. Enligt Gardner var ordet *materfamilias* enbart en term som betecknade en hustru gift enligt *manus*.

föregångare till Cicero) livsstil som rådde i Rom under denna tidsperiod. Man kan också tänka sig att ett upphöjande av en, i övrigt anonym och okänd kvinna, var en tillräcklig politisk markering vid denna tidpunkt.

En tanke är att det fanns en beröringspunkt mellan Catulus tal till Popilia och talen Caesar höll år 69 f.v.t. till Julia och till Cornelia. Hillard tog upp Popilias eventuella giftemål med L. Julius Caesar och hennes, under dessa förhållanden, två söner. Eventuellt fanns det släktskap mellan Caesars och Catulus familjer. När Caesar höll sitt tal till sin faster Julia åberopade han hennes familjebakgrund med både kungliga och gudomliga anfäder för att på så sätt upphöja både sin egen släkts och släkten Marius status. Fick han inspiration till denna handling genom att erinra sig talet Catulus höll till sin mor ca år 102 f.v.t., detta tal som man kan tänka sig, år 69 f.v.t., fortfarande var omtalat och som då kanske också var litterärt dokumenterat?¹⁴⁵ Caesar var questor år 69 och Julias död gav honom möjligheten till sin första utpräglat politiska manifestation.¹⁴⁶

Den del av talet som finns bevarad av Suetonius bär, enligt Örsted, på ett politiskt budskap. När Caesar framhävde släktens gudomliga och konungliga bakgrund var detta tunga ord. Allvaret i vad som sades förstärktes samtidigt av att bilden av Marius fanns med mitt ibland dem på Forum. Det var lätt för alla närvarande att föreställa sig hur det skulle vara, att än en gång styras av en enväldig härskare. Venus var kärlekens gudinna men hon var samtidigt en symbol för allt livgivande och för Roms födelse. Med Anchises fick hon sonen Aeneas som tvingades fly från Troja till Italien. Här gifte han sig och fick sonen Julius som i sin tur grundade Alba Longa och gav namnet åt *gens Julia*, den juliska släkten.¹⁴⁷ Genom innehållet i sitt tal antydde måhända Caesar att han hade både gudarnas välvilja och släktskapet med de romerska kungarna att falla tillbaka på? Menade han att monarkin var helig och skulle respekteras, att den skulle komma tillbaka och att Rom behövde en stark man?¹⁴⁸

Caesar var, som tidigare nämnts, i början av sin ämbetsmannakarriär. Utnämningen till *questor* år 69 f.v.t. var ett viktigt steg för honom, eftersom Sullas reformer hade inneburit att alla questorer automatiskt blev ledamöter av senaten.¹⁴⁹ Han var nu på väg bort från Rom för att under ett år tjänstgöra i Spanien och tog tillfället i akt och gjorde Julias begravning till en offentlig tillställning där han hyllade hennes (och sin egen) familjs gudomliga och konungliga börd. Han betonade också Julias (och därför sin egen) förbindelse och släktskap med Marius

¹⁴⁵ Suet. *Divus Iulius*, 6.

¹⁴⁶ Örsted, 1994, 47.

¹⁴⁷ Örsted 1994, 50.

¹⁴⁸ Örsted 1994, 52.

¹⁴⁹ Goldsworthy, 2007, 117.

genom att låta begravningståget innehålla symboler från Marius segrar samt *imagines*, föreställande medlemmar från dels den juliska familjen och av Marius. Kanske fanns det till och med en skådespelare på plats som föreställde Marius. Detta var det första tillfället Marius mask visats i Rom sedan Sullas seger i inbördeskriget.¹⁵⁰ Sulla hade förbjudit alla offentliga hyllningar till sin rival och åsynen av Marius mask orsakade sensation.¹⁵¹ Plutarchos uttryckte att ”när somliga riktade häftiga anklagelser mot Caesar för denna sak protesterade folket genom att hälsa honom med ljudliga handklappningar för att visa att de högaktade honom för att han efter så många år efter Marius död lät Rom bevisa honom sina ärebetygelser”.¹⁵²

Suetonius skrev att Caesar hedrade, som brukligt var, sin faster Julia och sin maka Cornelia med ett lovtal från talarstolen. Över unga kvinnor brukade man inte göra det, och Caesar var den förste som höll ett sådant över sin avlidna hustru.

Cornelias död gav, enligt Örsted, Caesar ytterligare en chans att visa upp sin talarkonst, sina politiska ambitioner och att skaffa sig publicitet. Han tog chansen och gjorde allt han kunde för att utnyttja situationen. Cornelia var dotter till Cinna. Cinna och Marius hade samarbetat med varandra mot *optimaterna* och framförallt mot Sulla. De historiska källorna säger inget om att Caesar vid begravningen visade upp Cinnas symboler så som han gjort med Marius. Men Marius popularitet hos den breda massan var större än Cinnas och därför var det mycket viktigare för Caesar att förknippas med honom.¹⁵³ De som lyssnade på talet till Cornelia kan antas vara i stort sett samma personer som vid talet till Julia och kanske väntade de sig en upprepning av vad som sagts den gången. Inget nämdes i talet, vad vi vet, om Cinna och hans politiska gärningar. Man kan tänka sig att Caesar ansåg att alla hade förstått hans politiska budskap i talet till Julia och att han nu hade som mål att lugna de i församlingen som sympatiserade med *optimaterna*. Örsted skriver angående Caesars politiska avsikt med talet till Cornelia, att det var att övertyga åhörarna om att han ansåg att Cinna och hans anhängare hade åsikter som var för extrema. Han ville övertyga sin publik om att han var en moderat politiker, i alla fall vid denna tidpunkt.

Genom dessa två begravningstal markerade Caesar att han ansåg att en uppstramning av det politiska systemet var viktig samtidigt som han talade om att han själv hade för avsikt att hålla sig inom ramarna för romersk tankegång och sedvänja.¹⁵⁴ Att begravningstalet också var en manifestation över och en hyllning till Cornelia var ytterligare en dimension av talets

¹⁵⁰ Billows 2009, 80; Goldsworthy 2009, 117; Örsted 1994, 46.

¹⁵¹ Billows 2009, 80.

¹⁵² Plut. *Caes.* 5.

¹⁵³ Goldsworthy 2007, 118.

¹⁵⁴ Örsted 1994, 52.

betydelse. Talet hjälpte, som vi sett i Plutarchos, till att skapa bilden av Caesar som en sörjande och kärleksfull man. Dessa egenskaper appellerade till det romerska folkets sinnelag, säger Goldsworthy. Den officiella bilden av romarna var att de var stränga och kärva och det var också så de ville framstå, men kanske var det mer med verkligheten överensstämmande att beskriva dem som sentimentala och lättrörda.¹⁵⁵

I den långa inskription som utgör talet till Turia består en stor del av innehållet av ett prisande av Turias agerande i det offentliga livet trots att denna del av hennes liv endast utgjorde en kort tid av parets över fyrtioåriga liv tillsammans. Det offentliga livsrummet ansågs i Rom vara förbehållet de manliga aktörerna och orden som används för att beskriva Turias sätt att vara, är ord som vanligtvis beskrev manliga dygder.¹⁵⁶

Till vem riktade sig talet till Turia? Vi måste anta att detta tal inte hölls på Forum utan vid hennes grav eftersom Turia var av god börd men antagligen inte tillhörde den högsta eliten. Åhörarna till talet var därför släktingar och vänner. Men, genom att låta skriva ner en version av talet på två enorma marmorplattor, måste vi anta att mannen tänkte sig att nå en större publik med sitt budskap angående hustruns liv, beständigt både då och i framtiden. I slutet av talet ändrades också tilltalet från att rikta sig enbart till hustrun till att också inbegripa honom själv. Mannen tillönskade hustrun, men också sig själv, berömmelse och odödlighet genom att säga att han hade behandlat hennes sista önskningar som lag. Eventuellt kan man tillägga att denna önskan också inbegrep honom själv, och kanske fanns det delvis egoistiska skäl till att han lät göra inskriptionen.¹⁵⁷

I Rom var föreställningen om hur en idealisk kvinna respektive en idealisk man skulle uppföra sig helt olika. Dessa egenskaper benämndes också med ”kvinnliga” respektive ”manliga” epitet. Kvinnorna prisades för egenskaper som förknippades med hemmet och det husliga området och uppmärksammades med ord som kyskhet, blygsamhet, lydnad inför mannen och skicklighet i ullarbete. Männerna däremot förväntades inneha kvaliteter som gjorde dem väl lämpade för en politisk och militär karriär, och beskrevs med ord som mod, själsstyrka och självkontroll. Dessa manliga och kvinnliga värden förstärktes av att män och kvinnor levde starkt separerade. Det fanns därmed en kvinnlig och en manlig sfär och dessa sfärer sammanblandades aldrig. Det manliga offentliga livet bestod av politiska, militära och juridiska aktiviteter medan det kvinnliga privata livets innehåll var familjen och hemmet.¹⁵⁸ Här kan man

¹⁵⁵ Goldsworthy 2007, 118.

¹⁵⁶ Hemelrijk 2004, 185.

¹⁵⁷ *Laudatio Turiae* (LT) 2.57; Hemelrijk 2004, 187.

¹⁵⁸ Hemelrijk 2004, 188.

dra en parallell till Yvonne Hirdmans genusbegrepp om principen om isärhållandet mellan könen, som legitimerade den manliga normen och den generella underordningen av kvinnan.¹⁵⁹

Trots att det romerska samhället hade förändrats under senrepubliken och kvinnorna därmed tog en större plats i det offentliga livet, fortsatte typiskt kvinnliga värden att vara standard för det kvinnliga beteendet också under kejsarperioden.¹⁶⁰

Manliga och kvinnliga egenskaper var inte bara isärhållna utan också olika värderade. Manliga egenskaper var överordnade kvinnliga och mannen var därmed överlägsen kvinnan, precis som det, enligt Hirdman, var mannen som var normen. Som romersk man fanns ingen större nesa än att jämföras med en kvinna. Fysisk och psykisk svaghet och brist på självkontroll räknades som kvinnliga egenskaper och det var en skam för en man att anklagas för att inneha dessa.¹⁶¹ Tonen i talet till Turia är, med bakgrund av detta, anmärkningsvärd. I avsnitten som beskriver hustruns offentliga agerande ger mannen henne typiskt manliga kvaliteter och texten innehåller ett antal ord som var ämnade att beskriva mannen och den offentliga sfären, ord som *virtus*, *firmitas animi* och *constantia* i den manliga betydelsen.¹⁶² I talet till Turia beskrivs hustruns agerande, i det som anges vara det offentliga livet, ha utförts minst lika bra som av en man, medan mannen i andra situationer agerat på ett sätt som uppfattades som kvinnligt. Exempel på detta är då han beskriver sig som helt förkrossad och handlingsförlamad av sorgen och saknaden som drabbat honom genom hustruns död. Genom hela talet beskrivs hustrun av sin man som en exceptionell kvinna men var hon verkligen det? Andra kvinnor i historien har beskrivits på liknande sätt. Hemelrijk uppmärksammar i sin artikel några sådana kvinnor, bland annat Terentia, Ciceros hustru och Fulvia, Marcus Antonius hustru. Cicero till exempel, tillskrev både sin hustru och sin dotter den ”manliga” egenskapen av *virtus*, de var båda lika modiga som män medan Cicero själv, i den situation detta handlade om, agerade på ett ”kvinnt” sätt, precis som Turias man beskrev sig göra.¹⁶³ Kvinnor kunde alltså genom att uppträda ”manligt” inom ”manliga” intresseområden som krig och politik bli ärade och respekterade, men att tillskrivas kvinnlig ”maskulinitet” kunde också vara riskabelt. Detta var Fulvia ett exempel på. Hon agerade som en lojal hustru och stödde fram till sin död år 40 f.v.t. sin make Antonius genom ett antal kriser. De flesta antika källor är dock mycket negativa och

¹⁵⁹ Hirdman 1988, 7-8.

¹⁶⁰ Hemelrijk 2004, 188.

¹⁶¹ Hemelrijk 2004, 189.

¹⁶² LT 2.6, 2.19, 2.8, 2.15, 1.25; Hemelrijk 2004, 189. Mannen beskriver hustruns agerande offentligt med den manliga förståelsen av orden *virtus* – mod, dygd, *firmitas animi* - självbehärskning och *constantia* – stadighet, fasthet, ihärdighet, lojalitet.

¹⁶³ Cic. *Fam.* 14.1.1.

fördömande när det gäller hennes beteende.¹⁶⁴ Fulvia utmålades som en dålig kvinna och hon smädades för sitt sätt att vara. Hennes kapacitet inom den manliga sfären, vad gäller krig och politik, var inte ifrågasatt utan kritiken gällde hennes påstådda ickeexisterande kvinnliga egenskaper. Enligt Plutarchos hade hon inget intresse av husliga sysslor utan hennes ambition var, också enligt Plutarchos, ”to rule a ruler and command a commander.”¹⁶⁵

Vad är anledningen till att Fulvia beskrevs på detta negativa sätt? Beskrivningen av henne är nämligen mycket annorlunda än beskrivningarna av de andra kvinnorna som nämnts, som Terentia, Tullia och som huvudpersonen här, Turia. En viktig orsak, enligt Hemelrijk, är att beskrivningen av Fulvia kommer från hennes mans (Antonius) fiender, medan de andra kvinnorna beskrevs av sina män. Romarna hade en vana att attackera politiska motståndare genom familjen och detta drabbade i hög grad Fulvias rykte. När vi läser om henne och hennes gärningar finns inget nämnt om *fides* och *pietas* (trohet, fromhet), typiskt kvinnliga egenskaper. Om källorna vi har att tillgå varit mer positiva till Antonius, hade kanske också det som sades angående Fulvia varit mer positivt. Ytterligare en anledning till varför Fulvia kritiserades så hårt av sin samtid kan vara att hon inte följde den ordning som, enligt tidens norm, gällde för kvinnligt uppförande. Allt hon gjorde framställdes som att hon gjorde det för egen vinnings skull. Inget nämndes överhuvudtaget om kvinnliga dygder.¹⁶⁶ Istället möter vi i källmaterialet angående henne en farlig blandning av ”manlig” kapacitet (för krigföring och politik) och ”kvinnlig” svaghet (som hennes ”kvinnliga” avsaknad av självkontroll och ”kvinnliga dygder”).¹⁶⁷

Exemplen när det gäller Turia och Fulvia visar på vikten av att prisa de traditionella egenskaper som måste finnas hos en ”riktig” kvinna. Detta var Turias man mycket medveten om och ungefär halvvägs ner på den stora marmorhällen, kanske i ögonhöjd för att synas extra tydligt, stod alla hennes husliga dygder uppräknade. I sitt begravningsstal till hustrun betonades alltså både hennes manliga och traditionellt kvinnliga egenskaper och genom att göra detta visade mannen att han ville ära både sin hustru och sig själv. Genom att berätta om sin lojala hustru och vad hon åstadkom under sitt liv ökade han också sin egen ära och auktoritet.¹⁶⁸

Vad säger oss Turias inskription när det gäller distinktionen mellan offentligt och privat liv? Är den offentliga sfären enbart manlig och den privata enbart kvinnlig och vad gäller för manliga och kvinnliga egenskaper? Först och främst visar *laudatio Turiae* att isärhållandet av

¹⁶⁴ Hemelrijk 2004, 192; Wilke 2016, 22.

¹⁶⁵ Plut. *Ant.* 10.3; Hemelrijk 2004, 192.

¹⁶⁶ Wilke 2016, 23.

¹⁶⁷ Hemelrijk 2004, 194.

¹⁶⁸ Ramage 1994, 356-357.

könen inte var absolut. Kvinnorna kunde agera i det offentliga livet under vissa premisser. En av dessa premisser, kanske den viktigaste, var att samtidigt som dessa kvinnors ”manliga” handlingskraft visades upp, framhålla att de behärskade de ”kvinnliga” egenskaper som gällde i det privata livet.

Var detta nya tankar eller avslöjas bara rådande tidigare motsägelser mellan normer och daglig praktik? Å ena sidan blev kvinnorna gradvis mer synliga under senrepubliken och tidig kejsartid. Turia räddade till exempel sin mans liv genom att, med fara för sitt eget liv, be om nåd för honom hos Lepidus. Denna typ av agerande kunde äga rum vid extremt oroliga historiska skeenden, som under Turias livstid. På grund av inbördeskriget var många män frånvarande, ute i krig, eller i landsflykt.¹⁶⁹ Turias man var en av dessa män. Det faktum att kvinnor ärades med offentliga begravningstal från första århundradet f.v.t. och framåt, var ett tecken på denna deras ökande offentliga närvaro.

Å andra sidan fortsatte man att framhålla vikten av ”kvinnliga” och ”manliga” värden. Turias *fides* och *pietas* och andra typiskt ”kvinnliga” epitet betonades i syfte att rättfärdiga hennes offentliga agerande. Turia var offentligt verksam under exceptionella historiska förhållanden (andra triumviratet) och det är vid sådana tillfällen som det, enligt Hirdman, är möjligt att bryta mot reglerna för isärhållande mellan kvinnor och män.¹⁷⁰ Dessutom kunde gränsen mellan det offentliga och det privata livet vara hårfin och godtycklig. Turia agerade offentligt i sin mans och sin familjs intresse. Hennes handlingar kunde därför presenteras som en acceptabel utvidgning av de husliga göromålen och blev därmed en del av det privata livet.

¹⁶⁹ Keegan 2014, 57.

¹⁷⁰ Hemelrijk 2004, 197; Hirdman 1988, 31.

5. Diskussion och slutsatser

Syftet med denna uppsats är, att genom att undersöka begravningstal som hölls till kvinnor under senrepubliken, förstå om och i så fall hur kvinnor från de högre samhällsklasserna hade möjlighet att nå makt och inflytande, såväl privat som offentligt i det romerska samhället. Visade dessa begravningstal på ett nytt sätt att se på kvinnans betydelse i det privata och offentliga livet eller var talen bara ett sätt för männen att utnyttja kvinnan för att öka sin makt och inflytande?

En underordnad fråga var om dessa tal riktade till kvinnor var en ny företeelse under senrepubliken, eller om de hade hållits tidigare? Det råder en relativ samstämmighet bland de referenser som jag granskat att det var under de två sista århundradena f.v.t. som fenomenet begravningstal till kvinnor, hållna på Forum, förekommit. Begravningstal på Forum var, skriver Flower, från början en manlig företeelse, förbehållet män som innehaft höga ämbeten, och först under senrepubliken kunde dessa tal också hållas för män utan ämbetserfarenhet samt för kvinnor.¹⁷¹ Uppgiften om att Popilia var den första kvinnan som ärades med ett begravningstal hållet på Forum, grundar sig på en passus i Ciceros *De oratore*. Denna passus har fått stor genomslagskraft i modern antikforskning och de flesta är av åsikten att det förhåller sig så. Hillard problematiserar det Cicero skrivit och refererar till bland annat Plutarchos i *Moralia*.¹⁷² Uppgifterna Hillard tog fasta på handlade om att kvinnor redan 395 f.v.t. av romerska senaten fick rättigheten att äras med begravningstal som tack för de gåvor de bidragit med och därmed räddat den romerska senatens makt. Enligt Hillard är det bland annat därför högst osannolikt att Popilia var den första kvinnan att erhålla ett begravningstal till sin ära. Hemelrijk däremot anser att det som noterades av Plutarchos och Livius angående rätten för kvinnor att äras med begravningstal som tack för vad de gjort för staten, var att räkna som etiologiska myter. Enligt Hemelrijk var istället anledningen till att Plutarchos nämnde dem, att han använde dem som förklaringsmodell för talen till kvinnor som hölls århundradet f.v.t. och under hans livstid och att talen till kvinnor under den tidiga republiken därmed inte var historiska fakta.¹⁷³

Hillard ställer många relevanta frågor angående när och varför talet till Popilia hölls. Här finns, enligt honom, många oklarheter. En var att det är mycket osäkert om talet till Popilia var det första så kallade begravningstalet som hölls till en kvinna, en invändning som jag instämmer i, och tycker att det ovissa källmaterialet visar på. Däremot råder det en samstämmighet i

¹⁷¹ Culham 2004, 334.

¹⁷² Hillard 2001, 45 not. 1.

¹⁷³ Hemelrijk 2004, 187 (not 8). I noten refererar Himelrijk till Liv. 5.50 och Plut. *Cam.* 8.

källmaterialet när det gäller hur seden att hålla begravningsstal på *Forum* förändrats under senrepubliken. Det blev då vanligt att dessa tal, som tidigare, enligt gällande sedvana, bara hållits för män som innehått höga magistrala poster, nu också hölls till ära för både män utan denna bakgrund och för kvinnor. Det enda villkor som gällde var att den som ärades tillhörde någon av Roms ledande familjer.

När det gällde kvinnans ställning har ibland ordet "emancipation" använts för att beskriva överklasskvinnornas status och aktiviteter i slutet av republiken. Med detta sagt menade man inte i första hand förändringar i kvinnornas lagliga status utan det man tänkte på var att de var mer synliga i offentliga miljöer och i högre grad involverade i politiska aktiviteter än de varit tidigare.¹⁷⁴ Kvinnor var alltså mer närvarande offentligt och därmed en faktor att räkna med när syftet var att ändra den politiska inriktningen och påverka opinionen. Det är inte, enligt min mening, en så främmande tanke att männen insåg detta och att det därmed blev naturligt för män att hedra kvinnor på grund av dessa deras "nya" kunskaper när det gällde det mer offentliga och officiella livet, något som tidigare enbart räknats som helt manliga områden. Männen insåg sannolikt också möjligheten som låg i att man, genom att hedra en kvinna i hennes egenskap av kvinna, även fick en möjlighet att främja sina egna (och därmed sin familjs) intressen och på så sätt gynna sin egen karriär.

Talet till Popilia på *Forum* var därmed kanske inte det första som hållits där till en kvinna, men något av det som sades i det talet var nytt och annorlunda. Det var kanske det som var det nya. Jag håller det inte för otroligt att talet till Popilia blev uppmärksammat därför att det var en hyllning till en kvinna och därför att begravningsstal på *Forum* som specifikt hyllade kvinnor inte tidigare tillhört romersk tradition. Catulus kan ha varit först i raden av romerska män som hedrat en kvinna och som samtidigt tagit tillfället i akt att genom denna hyllning gynna sig själv och sina politiska ambitioner.

Begravningsstalen till Julia och Cornelia hölls år 69 f.v.t., över 30 år efter talet till Popilia. Talet till Popilia kan, som tidigare påpekats, ha funnits i Caesars tankevärld och varit en inspirationskälla när han beslutade om och planerade de begravningsstal han höll år 69 f.v.t. Att talet till Popilia var känt framgår ju också av att Cicero nämnde det i *De oratore*. Hallett påpekar att begravningsstalet till hustrun Cornelia var det första som hölls för en ung kvinna och att detta tal hölls 30 år efter talet till Popilia. Hon konstaterar att 30 år var en lång tid och att utvecklingen mot större kvinnligt inflytande och närvaro i det offentliga rummet inte gått framåt med stormsteg.¹⁷⁵ År 69 f.v.t. var tidpunkten då Caesar precis startat sin ämbetsmannakarriär och

¹⁷⁴ Culham 2004, 155.

¹⁷⁵ Hallett 1984, 41.

var på väg bort från Rom. Hans beslut att hålla talen till fastern och hustrun var ett i högsta grad politiskt beslut. Bauman jämför talet till Julia med talet till Popilia och fastslår att den politiska betydelsen när det gäller kvinnliga begravningstal blivit ännu viktigare under den tidsperiod som gått mellan talen.¹⁷⁶ Caesar insåg vikten av att hålla dessa båda tal och förstod också att utnyttja situationen talen gav möjlighet till, politiskt fullt ut. När det gällde talet till Julia var det hennes och därmed också Caesars kungliga och gudomliga anfäder som betonades samtidigt som han mycket påtagligt visade upp sin släktskap med Marius. Detta var ett djärvt grepp eftersom det i folkmassan på *Forum* fanns skilda åsikter om Marius roll i den romerska politiken. Plutarchos beskrev folkmassans reaktioner på talet och enligt honom var det de positiva bifallen från de gamla Mariusanhängarna som fick övertaget.¹⁷⁷

Vi vet inget om innehållet i talet till Cornelia men Plutarchos ger oss två upplysningar om det, dels att detta tal var det första som höll på *Forum* för en ung kvinna, dels att talet gav Caesar uppskattning och sympati. Enligt Örsted kan Caesar också haft strategiskt politiska avsikter med talet. Han ville visa att hans åsikter inte var extrema och genom att inte nämna Cinna visade han publiken att han inte sympatiserade med Cinnas politik. Denna avsikt med talet till Cornelia är en spekulation som jag tycker låter rimlig men om vi lämnar denna tanke och tittar på det vi kan fastställa, att Cornelia var den första unga kvinnan att ärades med ett tal på *Forum* och att Caesar genom att hålla detta tal vann personlig vinning och sympati, så måste dessa tal räknas som en politisk handling. Caesar använde kvinnorna och möjligheten till att uppmärksamma dem med ett begravningstal främst för sin egen personliga politiska vinnings skull. Samtidigt var det otvivelaktigt så att kvinnan under senrepubliken klivit fram i offentlighetens ljus och därmed blivit någon att räkna med.

Talet till Turia var av en annan karaktär än de övriga talen som nämnts här. Vi vet inte vem Turia var mer än att hon var en kvinna som tillhörde samhällets högre skikt. Det vi däremot känner till är merparten av innehållet i talet som hennes man höll till henne. En specifik faktor när det gäller hennes tal är, som tidigare nämnts, att det finns ytterligare ett begravningstal bevarat från ungefär samma tidsperiod, talet till Murdia. Det är mycket intressant att jämföra dessa båda tal med varandra och konstatera att det finns både likheter och olikheter dem emellan. Murdias son, som höll hennes tal, var precis lika angelägen som Turias man om att nämna alla hennes "kvinnliga" dygder. Han ursäktade sig för att han i talet till henne tog upp, dessa för en kvinna så självklara egenskaper, men argumentet för att han gjorde det, sade han, var att kvinnors liv var så förutsägbara. Ärbara kvinnors liv kretsade runt hem och familj och

¹⁷⁶ Bauman 1992, 64.

¹⁷⁷ Plut. Caes. 5.

de husliga dygderna var därmed underförstått de enda egenskaper en högreståndskvinna kunde prisas för. Detta påstående håller inte för kvinnor som Murdia och Turia som båda levde, vad som verkar vara, händelserika liv och verkat både innanför och utanför den husliga sfären. Turias man sade samma sak som Murdias son men med den skillnaden att han också påpekade att Turia var unik och hade egenskaper som var exklusiva för henne.¹⁷⁸ Orsaken till att de husliga dygderna inte kunde utelämnas i talen var att innehavet av dessa egenskaper var grunden för en kvinnas rykte och det kanske var ännu viktigare att nämna dem när det gällde de kvinnor som levde ett okonventionellt liv.¹⁷⁹ I talet till Turia använde mannen, när han beskrev hur hon sökte upp Lepidus och försvarade sin man, ord som likaväl hade passat in i ett lovtal tillägnat en man, ord som mod, fasthet och beslutsamhet, medan ordvalet i beskrivningen av Murdia fullt ut hamnade i den kvinnliga sfären.¹⁸⁰

Det kan inte nog understrykas hur viktigt det var att Turias ”kvinnliga” egenskaper gjordes synliga, eftersom det var dessa attribut som legitimerade hennes agerande i offentligheten. Anledningen till hennes ”manliga” sätt att handla och agera kunde kanske också tillskrivas det faktum att tidpunkten för hennes agerande ägde rum under ett extraordinärt historiskt skede. Enligt Hirdman, är det vid extremt oroliga historiska skeenden som isärhållandet som gäller mellan manligt och kvinnligt kan tillåtas förändras. Men, än en gång, Turias agerande i offentligheten gjordes i mannens och familjens intresse och kunde på så sätt presenteras som en tillfällig förändring av hennes vanliga intresseområde, hemmet, och blev därmed en del av den privata sfären.

Talet till Turia speglar den brytningstid hon levde i och belyser kvinnornas position i det romerska samhället. Det får oss också att fundera över kvinnornas levnadsvillkor. Vi får genom talet veta att romerska kvinnor kunde utöva verklig makt. När inbördeskriget, som slutade med att Octavianus stod som segrare, bröt ut i det romerska samhället, fanns där redan kvinnor som var synliga och verksamma i det offentliga livet. Makten och möjligheterna för kvinnorna ökade under krigsåren. Efter kriget och med Octavianus/Augustus vid makten förändrades återigen kvinnornas situation. I åren som följde på Augustus seger fick kvinnorna både ett erkännande för sitt bidrag till det offentliga samhället men samtidigt stiftades det lagar med syfte att få dem tillbaka till en mer passiv kvinnoroll.

¹⁷⁸ Keegan 2014, 94; Ramage 1994, 349.

¹⁷⁹ Hemelrijk 2004, 194.

¹⁸⁰ *CIL* VI 10230=*ILS* 8394 (tr. H. Lindsay); *CIL* VI 1527, 31670, 37053=*ILS* 8393 (tr. E. Wistrand); Ramage 1994, 353.

Min bild av Turia är att hon på samma gång var en både traditionell och otraditionell kvinna. Hon var traditionell i den mån att hon ställde upp på det romerska kvinnoidealet och då också accepterade de värden det romerska samhället stod för. Otraditionell blev hon genom sitt sätt att agera i den berättelse över sitt liv som hennes man gav henne. I den berättelsen visade hon sig ha en osedvanlig förmåga till uppfinningsrikedom, uthållighet och villighet att kämpa för det hon tyckte var rätt.

Hur okonventionell var hennes man? Även han framstår för mig som modig genom att öppet skriva om hur han vid flera tillfällen har räddats av sin fru, att han tillåtit sig själv att känna rädsla och förtvivlan och offentligt givit uttryck för detta, men framförallt när han beskrev hur mycket hans hustru betytt för honom. Mannen erkände också inför alla att han hade svårt att tänka sig hur han skulle klara av sitt liv utan att hans hustru fanns vid hans sida. Kan detta vara de första tecknen på en ny mansroll och därmed ett nytt sätt att betrakta kvinnan?

Vad var det som gjorde det möjligt för kvinnor från de högre klasserna i senrepublikansk tid att påverka och kontrollera sina liv? Den viktigaste komponenten, konstaterar jag, var att man tillhörde en mäktig och anrik familj. Det var också viktigt att ha ekonomiska tillgångar att erbjuda, speciellt när familjens anor var lite mer blygsamma kunde en förmögenhet hjälpa till att öka attraktionen på äktenskapsmarknaden. Äktenskapet och barnafödandet var, som tidigare sagts, vad som förväntades av den romerska kvinnan inom de högre samhällsklasserna. För fränksilda kvinnor och för änkor kunde det faktum att kvinnan hade egna ekonomiska tillgångar, ge henne valfrihet och göra det möjligt för henne att styra sitt eget liv. Hon kunde i den situationen välja att gifta om sig med den hon önskade eller leva ensam på det sätt hon tyckte passade henne bäst.

De flesta kvinnor i den högre samhällsklassen i senrepublikens Rom levde sina liv på ett sätt som passade in i det rådande mönstret. En gemensam nämnare är att, när de har agerat, och det kan även gälla inom ett offentligt manligt område, har de gjort det inom den gängse kvinnliga normen. Detta sätt att agera är Turia ett exempel på. Hon visade på att det fanns möjligheter för kvinnan att göra sig bemärkt i det offentliga och politiska livet bara hon passade in i den rådande samhälleliga normen över hur en kvinna skulle agera och uppföra sig. Fulvia däremot, ägde inga omvittnade kvinnliga egenskaper och ingen hade prisat hennes dygder. Hon sades öppet utmana männen och agera inom den offentliga sfären för sin egen sak. Därför blev hon också hårt dömd av sin samtid och fick ett mycket negativt eftermäle i historieskrivningen.

6. Sammanfattning

Denna uppsats handlar om romerska begravningstal *laudationes* som hållits till kvinnor under senrepublikansk tid. Fem kvinnor, Popilia, Julia, Cornelia, Turia och Murdia, som alla ärats med begravningstal har presenterats, och utifrån talen till dem diskuteras frågor angående elitkvinnors möjlighet att nå makt och inflytande i det senrepublikanska samhället.

Visade dessa begravningstal på ett nytt sätt att se på kvinnans betydelse i det privata och offentliga livet eller var talen bara en möjlighet för mannen att utnyttja kvinnan i sin kamp för politisk makt och inflytande? En underordnad fråga i detta sammanhang är om begravningstalen till kvinnor var en ny företeelse under senrepubliken eller om de hållits tidigare, Frågan om vad vi vet om talens innehåll och om varför de hölls ställs också.

Jag har enbart använt mig av textbaserade källor i detta arbete. Min granskning har baserats på Yvonne Hirdmans teori angående genussystemet.

Granskningen och undersökningen av Popilias, Julias, Cornelias, Turias och Murdias begravningstal visar på att kvinnors betydelse i det privata och offentliga livet ökade under senrepubliken. Samhällsutvecklingen under denna tidsperiod gick mot en högre kvinnlig närvaro i det offentliga och politiska livet och kvinnornas möjlighet att nå makt och inflytande blev därmed större. Männen insåg betydelsen av kvinnans ”nya” roll i samhället och tog möjligheten att utnyttja detta till sin egen fördel.

Det är osäkert om Popilia var den första kvinnan som ärades med ett begravningstal på Forum men talet till henne var en ny företeelse och detta kommenterades av Cicero. Varför talet hölls är okänt men det gav Catulus uppmärksamhet och kan ha gynnat honom politiskt.

Begravningstalen till Julia och Cornelia gynnade helt klart Caesar både politiskt och personligt. Samtidigt tyder dessa tal på att kvinnans betydelse i det offentliga livet ökat.

Turias begravningstal var av en annan karaktär. Hennes man beskrev hennes liv och agerande inom den ”manliga” offentliga sfären samtidigt som han prisade alla hennes ”kvinnliga” egenskaper. Dessa ”kvinnliga” egenskaper var viktiga att betona eftersom de legitimerade hennes agerande i offentligheten. Tidpunkten för hennes agerande ägde rum under ett extraordinärt historiskt skeende och enligt Hirdman är det vid sådana tillfällen som isärhållandet mellan män och kvinnor kan tillåtas förändras. Efter inbördeskriget och Augustus seger stiftades det nya lagar gällande familjepolitik och mycket tyder på att en av anledningarna till den nya lagstiftningen var att få kvinnorna tillbaka till en mer passiv kvinnoroll. Att undersöka hur kvinnans ställning påverkades av dessa nya lagar är måhända ett ämne för ytterligare en uppsats!

Bibliografi

Antika källor:

Cicero, M. T., *De re Publica; De legibus*, [elektronisk resurs], transl. by C. W. Kayes, (Loeb classical library), Cambridge (Mass.) 1928.

Cicero, M. T., *De officiis*, [elektronisk resurs], transl. by W. Miller, (Loeb classical library), Cambridge (Mass.) 1913.

Cicero, M. T., *Om talaren – De oratore, andra boken*, översättning och kommentarer av Bergh, B. & Piltz, A., Åstorp 2009.

Cicero, M. T., *Samtliga brev*, från latinet till svenska av Gabriel Sjögren, Bd 1-IV, Malmö 1963.

Cicero, M. T., *Tusculan disputations*, [Elektronisk resurs], translated by J. E. King, (Loeb classical library), Cambridge (Mass.), 1945.

Plutarchos, *Fem biografier: Coriolanus, Cato d.ä., Crassus, Julius Caesar, Marcus Antonius*, översättning från grekiskan av Ingemar Lagerström, Stockholm 2010.

Plutarchos, *Levnadsteckningar, tio parallella biografier. Tema Syrakusa: Nikias & Crassus, Dion & Brutus, Timoleon & Aemillus Paullus, Pyrrhos & Caius Marius, Pelopidan & Marcellus*. Urval, introduktion och översättning: Sven-Tage Teodorsson, Göteborg 2013.

Polybios, *The histories*, [3], Books 5 - 8 [elektronisk resurs] /Polybios, translated by Paton, W. R., revised by Walbank, F. W. and Habicht, C., (Loeb Classical Library) Cambridge (Mass). 2010.

Suetonius, *Kejsarbiografier*, översättning från latinet, med inledning och kommentarer av Ingemar Lagerström, Stockholm 2001.

Modern litteratur

Badian, E., 'From the Iulii to Caesar', i: *A companion to Julius Caesar*, ed. by Griffin M., Chichester 2009, 11-22.

Badian, E., 'Lutatius Catulus (1), Quintus, i: *The Oxford classical dictionary* (3 rev. ed.), edited by Hornblower, S. & Spawforth A., published online 2005.

Balsdon, J. P. V. D., *Roman women, their history and habits*, London 1962,

Bauman, R. A., *Women and politics in ancient Rome*, London 1992.

Bergh, B., 'Inledning' i: Cicero, M. T. *Om talaren*, Åstorp 2008.

Billows, R. A., *The Colossus of Rome*, New York 2009.

- Caldelli, M. L., 'Women in the Roman world', in: *The Oxford handbook of Roman epigraphy* edited by Bruun, C. & Edmondson, J., New York 2015, 582-604.
- Caldwell, L., *Roman girlhood and the fashioning of femininity*, Cambridge 2015.
- Crawford, O. C., 'Laudatio Funebris' in: *The classical journal* Vol. 37, No. 1, 1941, 17-27.
- Culham, P., 'Woman in the Roman republic', i: *The Cambridge companion to the Roman republic*, ed. by Flower, H. I., Cambridge 2004, 139-159.
- Dixon, S., *Reading Roman women, sources genres and real life*, London 2001.
- Fant, M. B. & Lefkowitz, M. R., *Women's life in Greece & Rome, A sourcebook*, London 1982.
- Flower, H. I., *Ancestor masks and aristocratic power in roman culture*, Oxford 1996.
- Flower, H. I., *Roman Republics*, Princeton 2010.
- Gardner, J. F., *Women in Roman law and society*, London 1986.
- Goldsworthy, A., *Caesar, en biografi*, Lund 2007.
- Habermas, J., *The theory of communicative action, Vol. 1. Reason and the rationalization of society*, Cambridge (Mass.) 1984.
- Hallett, J. P., *Fathers and daughters in Roman society*, Princeton 1984.
- Hemelrijk, E. A., 'Masculinity and femininity in the Laudatio Turiae' i: *The classical quarterly*, 2, Vol. 54. No. 1, 2004 185-197.
- Hemelrijk, E. A., *Matrona docta: Educated women in the Roman élite from Cornelia to Julia Domna*, New York 1999.
- Hillard, T. W., 'Popilia and laudationes funebris for women', i. *Antichthon*; 35, 2001 45-63.
- Hirdman, Y., 'Genussystemet – teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning', i: *Maktutredningen*, Uppsala 1988.
- Hope, V. M., *Death in ancient Rome: A sourcebook*, London and New York 2007.
- Hope V. M., *Roman death, the dying and the death in ancient Rome*, London 2009.
- Keegan, P., *Roles for men and women in roman epigraphic culture and beyond: gender, social identity and cultural practice in private Latin inscriptions and the literary record*, Oxford 2014.
- Lappalainen, T., *Världens första medborgare: om statens uppkomst i det antika Grekland*, Stockholm 2017.
- Larsson Lovén, L., 'Hyllning till Turia, levnadsteckning över en romersk kvinna', i: *Personligt talat: biografiska perspektiv i humaniora*, red. M. Sjöberg, Göteborg, Stockholm 2014, 316-333.

- Lindsay, H., '“Laudatio Murdiae”: Its content and significance', i: *Latumus*, T. Fasc. 1, 2004 88-97.
- Osgood, J., *Turia, a Roman woman's civil war*, New York 2014.
- Pomeroy, S. B., *Goddesses, whores, wives and slaves: Women in classical antiquity*, New York 1994 (1975).
- Ramage, E. S., 'The so-called Laudatio Turiae as panegyric', i: *Athenaeum* 82, 1994, 341-370.
- Ramage, E. S., 'Funeral eulogy and propaganda in the roman republic', i: *Athenaeum* 94(1), 2006, 39-64.
- Richlin, A., *Arguments with silence, writing the history of Roman women*, Ann Arbor 2014.
- Saller R. P., *Patriarchy, property and death in the Roman family*, Cambridge 1994.
- Skinner, M. B., *Sexuality in Greek and Roman culture*, Maldon (Mass.), 2005.
- Steel, C., 'Friends, associates, and wives' i: *A companion to Julius Caesar*, ed. by Griffin M., Chichester 2009.
- Toynbee, J. M. C., *Death and burial in the Roman world*, London 1971.
- Treggiari, S., *Roman marriage; Iusti Coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*, New York 1991.
- Walbank, F. W., *A historical commentary on Polybius, volyme 1*, Oxford 1957.
- Weir, A. J., *A study of Fulvia*, Kingston (Ontario) 2007.
- Wilke, S., *Det politiska äktenskapet, Pompeius, kvinnorna och makten*, otryckt uppsats Göteborgs universitet, 2016.
- Wistrand, E., *The so-called Laudatio Turiae*, Lund 1976.
- Örsted, P., *Gaius Julius Caesar, politik och moral i det romerska imperiet*, Nora 2001 (1994).

Bildförteckning

Bild på försättsbladet, Rostra.

<https://goo.gl/images/oJadko>

Hämtad: 2018-02-16, kl. 11.15

Bild föreställande begravningsprocession *Pompa funebris*.

<https://goo.gl/images/8g4Q5J>

Hämtad 2018-02-16, kl. 11.10

Bild föreställande fragment av inskriften *Laudatio Turiae*.

Fotograf: Lena Larsson Lovén.

Appendix 1

..... OF MY WIFE

Left-hand column

(Line 1). through the honesty of your character . . .

(2) . . .you remained . . .

(3) You became an orphan suddenly before the day of our wedding, when both your parents were murdered together in the solitude of the countryside. It was mainly due to your efforts that the death of your parents was not left unavenged. For I had left for Macedonia, and your sister's husband Cluvius had gone to the Province of Africa.

(7) So strenuously did you perform your filial duty by your insistent demands and your pursuit of justice that we could not have done more if we had been present. But these merits you have in common with that most virtuous lady your sister.

(10) While you were engaged in these things, having secured the punishment of the guilty, you immediately left your own house in order to guard your modesty and you came to my mother's house, where you awaited my return.

(13) Then pressure was brought to bear on you and your sister to accept the view that your father's will, by which you and I were heirs, had been invalidated by his having contracted a *coemptio* with his wife. If that was the case, then you together with all your father's property would necessarily come under the guardianship of those who pursued the matter; your sister would be left without any share at all of that inheritance, since she had been transferred to the *potestas* of Cluvius. How you reacted to this, with what you offered resistance, I know full well, although I was absent.

(18) You defended our common cause by asserting the truth, namely, that the will had not in fact been broken, so that we should both keep the property, instead of your getting all of it alone. It was your firm decision that you would defend your father's written word; you would do this anyhow, you declared, by sharing your inheritance with your sister, if you were unable to uphold the validity of the will. And you maintained that you would not come under the state of legal guardianship, since there was no such right against you in law, for there was no proof that your family belonged to any gens that could by law compel you to do this. For even assuming that your father's will had become void, those who prosecuted had no such right, since they did not belong to the same gens.

(25) They gave way before your firm resolution and did not pursue the matter any further. Thus you on your own brought to a successful conclusion the defence you took up of your duty to your father, your devotion to your sister, and your faithfulness towards me.

(27) Marriages as long as ours are rare, marriages that are ended by death and not broken by divorce. For we were fortunate enough to see our marriage last without disharmony for fully forty years. I wish that our long union had come to its final end through something that had befallen me instead of you; it would have been more just if I as the older partner had had to yield to fate through such an event.

(30) Why should I mention your domestic virtues: your loyalty, obedience, affability, reasonableness, industry in working wool,

(37) We have preserved all the properly you inherited from your parents under common custody, for you were not concerned to make your own what you had given to me without any restriction. We divided our duties in such a way that I had the guardianship of your

property and you had the care of mine. Concerning this side of our relationship I pass over much, in case I should take a share myself in what is properly yours. May it be enough for me to have said this much to indicate how you felt and thought.

(42) Your generosity you have manifested to many friends and particularly to your beloved relatives. On this point someone might mention with praise other women, but the only equal you have had has been your sister. For you brought up your female relations who deserved such kindness in your own houses with us. You also prepared marriage-portions for them so that they could obtain marriages worthy of your family, the dowries you had decided upon Cluvius and I by common accord took upon ourselves to pay, and since we approved of your generosity we did not wish that you should let your own patrimony suffer diminution but substituted our own money and gave our own estates as dowries. I have mentioned this not from a wish to commend ourselves but to make clear that it was a point of honour for us to execute with our means what you had conceived in a spirit of generous family affection.

(52) A number of other benefits of yours I have preferred not to mention . . .

(Several lines missing)

Right-hand column

(6a) You begged for my life when I was abroad (alternatively: you resorted to supplications which were the expression of your devotion) —it was your courage that urged you to this step—and because of your entreaties I was shielded by the clemency of those against whom you marshalled your words. But whatever you said was always said with undaunted courage.

(9a) Meanwhile when a troop of men collected by Milo, whose house I had acquired through purchase when he was in exile, tried to profit by the opportunities provided by the civil war and break into our house to plunder, you beat them back successfully and were able to defend our home.

(About 12 lines missing)

(10) exist . . . that I was brought back to my country by him (Caesar Augustus), for if you had not, by taking care for my safety, provided what he could save, he would have promised his support in vain. Thus I owe my life no less to your devotion than to Caesar.

(4) Why should I now hold up to view our intimate and secret plans and private conversations: how I was saved by your good advice when I was roused by startling reports to meet sudden and imminent dangers; how you did not allow me imprudently to tempt providence by an overbold step but prepared a safe hiding-place for me, when I had given up my ambitious designs, choosing as partners in your plans to save me your sister and her husband Cluvius, all of you taking the same risk? There would be no end, if I tried to go into all this. It is enough for me and for you that I was hidden and my life was saved.

(11) But I must say that the bitterest thing that happened to me in my life befell me through what happened to you, when thanks to the kindness and judgement of the absent Caesar Augustus I had been restored to my country as a citizen, Marcus Lepidus, his colleague, who was present, was confronted with your request concerning my recall, and you lay prostrate at his feet, and you were not only not raised up but were dragged away and carried off brutally like a slave. But although your body was full of bruises, your spirit was unbroken and you kept reminding him of Caesar's edict with its expression of pleasure at my reinstatement, and although you had to listen to insulting words and suffer cruel wounds, you pronounced the words of the edict in a loud voice, so that it should be known who was the cause of my deadly perils. This matter was soon to prove harmful for him

(19) What could have been more effective than the virtue you displayed? You managed to give Caesar an opportunity to display his clemency and not only to preserve my life but also to brand Lepidus' insolent cruelty by your admirable endurance.

(22) But why go on? Let me cut my speech short. My words should and can be brief, lest by dwelling on your great deeds I treat them unworthily. In gratitude for your great services

towards me let me display before the eyes of all men my public acknowledgement that you saved my life.

(25) When peace had been restored throughout the world and the lawful political order reestablished, we began to enjoy quiet and happy times. It is true that we did wish to have children, who had for a long time been denied to us by an envious fate. If it had pleased Fortune to continue to be favourable to us as she was wont to be, what would have been lacking for either of us? But Fortune took a different course, and our hopes were sinking. The courses you considered and the steps you attempted to take because of this would perhaps be remarkable and praiseworthy in some other women, but in you they are nothing to wonder at when compared to your other great qualities and I will not go into them.

(31) When you despaired of your ability to bear children and grieved over my childlessness, you became anxious lest by retaining you in marriage I might lose all hope of having children and be distressed for that reason. So you proposed a divorce outright and offered to yield our house free to another woman's fertility. Your intention was in fact that you yourself, relying on our well-known conformity of sentiment, would search out and provide for me a wife who was worthy and suitable for me, and you declared that you would regard future children as joint and as though your own, and that you would not effect a separation of our property which had hitherto been held in common, but that it would still be under my control and, if I wished so, under your administration: nothing would be kept apart by you, nothing separate, and you would thereafter take upon yourself the duties and the loyalty of a sister and a mother-in-law.

(40) I must admit that I flared up so that I almost lost control of myself; so horrified was I by what you tried to do that I found it difficult to retrieve my composure. To think that separation should be considered between us before fate had so ordained, to think that you had been able to conceive in your mind the idea that you might cease to be my wife while I was still alive, although you had been utterly faithful to me when I was exiled and practically dead!

(44) What desire, what need to have children could I have had that was so great that I should have broken faith for that reason and changed certainty for uncertainty? But no more about this! You remained with me as my wife. For I could not have given in to you without disgrace for me and unhappiness for both of us.

(48) But on your part, what could have been more worthy of commemoration and praise than your efforts in devotion to my interests: when I could not have children from yourself, you wanted me to have them through your good offices and, since you despaired of bearing children, to provide me with offspring by my marriage to another woman.

(51) Would that the life-span of each of us had allowed our marriage to continue until I, as the older partner, had been borne to the grave—that would have been juster—and you had performed for me the last rites, and that I had died leaving you still alive and that I had had you as a daughter to myself in place of my childlessness.

(54) Fate decreed that you should precede me. You bequeathed me sorrow through my longing for you and left me a miserable man without children to comfort me. I on my part will, however, bend my way of thinking and feeling to your judgements and be guided by your admonitions.

(56) But all your opinions and instructions should give precedence to the praise you have won so that this praise will be a consolation *memoriam consecrat[um est sempiternam.]* for me and I will not feel too much the loss of what I have consecrated to immortality to be remembered for ever.

(58) What you have achieved in your life will not be lost to me. The thought of your fame gives me strength of mind and from your actions I draw instruction so that I shall be able to resist Fortune did not rob me of everything since it permitted your memory to be glorified by praise. But along with you I have lost the tranquillity of my existence. When I recall how you

used to foresee and ward off the dangers that threatened me, I break down under my calamity and cannot hold steadfastly by my promise.

(63) Natural sorrow wrests away my power of self-control and I am overwhelmed by sorrow. I am tormented by two emotions: grief and fear—and I do not stand firm against either. When I go back in thought to my previous misfortunes and when I envisage what the future may have in store for me, fixing my eyes on your glory does not give me strength to bear my sorrow with patience. Rather I seem to be destined to longing and mourning.

(67) The conclusion of my speech will be that you deserved everything but that it did not fall to my lot to give you everything as I ought. Your last wishes I have regarded as law; whatever it will be in my power to do in addition, I shall do.

(69) I pray that your Di Manes will grant you rest and protection.

Appendix 2

[Funeral speech] for my mother, daughter of Lucius. . . .but with their own resources let them relieve the remaining matters so that they may be stronger and more compelling (all editors have found this sentence troublesome ; context from the previous page is needed). She made all her sons equal heirs, after her daughter had been given a share. Her motherly love [5] is evident from her devotion to her children and from the equality of their shares. She willed a fixed sum to her husband, so that his right under the dowry should be increased through the distinction of her decision. She recalled the memory of my father, and when it had been taken into consideration, and through her own loyalty, a calculation was made, and she bequeathed as a priority certain property to me under her will, but not with the intention that she might set me ahead of my brothers through some [10] reproach against them, but, mindful of my father's generosity, she decided to return to me what she had received from my patrimony through my father's decisions so that what had been held back through her use of it should be returned to my ownership. In this regard therefore she remained constant with herself, that she upheld the marriages to worthy husbands that had been provided by her parents, [15] with Obedience and propriety As a married woman she became more pleasing through her merits and was considered more treasured because of her loyalty and remained more distinguished through her judgment (under her will). After her death she was praised through the agreement of her fellow citizens since the division of the shares reveals her grateful and faithful intention towards her husbands. her even handedness towards her children, and the justice in her honesty [20]. For these reasons since the funerary speech for all good women is wont to be simple and similar, because their natural qualities preserved under their own charge do not require variations of phraseology, and it may be enough for all of them to have done the same good deeds worthy Of a good reputation. and, because it is hard for a woman to find new praises Since their lives are upset by fewer variations [25], it is necessary for us to commemorate their common values so that nothing may be lost from just precepts and besmirch the remainder. On that account my dearest of all mothers deserved the greater praise from everyone because in modesty. honesty, chastity, obedience, wool-working, diligence and trustworthiness she was the equal and the model of other upstanding women nor did she fall behind any woman in virtue,[30] work or wisdom under danger . . . (various supplements suggested to this line).